

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВОЛИНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ
Кафедра всесвітньої історії

На правах рукопису

ВАСИЛЕВСЬКА СОЛОМІЯ АНАТОЛІЇВНА
ОРГАНІЗАЦІЯ ШКІЛЬНОЇ СПРАВИ В ЄВРОПІ В ДОБУ
ВІДРОДЖЕННЯ ТА РЕФОРМАЦІЇ

Спеціальність: 014 Середня освіта (Історія та громадянська освіта)

Освітньо-професійна програма «Середня освіта. Історія, правознавство»

Робота на здобуття освітнього ступеня «Магістр»

Науковий керівник:

КРАМАР ЮРІЙ ВІКТОРОВИЧ,

доктор історичних наук, професор

РЕКОМЕНДОВАНО ДО ЗАХИСТУ

Протокол № _____

засідання кафедри _____

від _____ 20__ р.

Завідувач кафедри

(_____) _____

ЛУЦЬК-2024

АНОТАЦІЯ

Василевська С.А. Організація шкільної справи в Європі в добу Відродження та Реформації. – Випускна кваліфікаційна робота на правах рукопису.

Робота на здобуття освітнього ступеня «Магістр» за спеціальністю 014 «Середня освіта (Історія)». Волинський національний університет імені Лесі Українки. Луцьк, 2024.

У роботі проаналізовано особливості організації шкільної справи в Європі в добу Відродження та Реформації, а також вклад педагогічних ідей цієї епохи в розвиток сучасних освітніх систем.

Магістерська робота складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел та наукової літератури. У вступі визначено актуальність теми, об'єкт і предмет дослідження, мета та завдання роботи.

У першому розділі здійснено огляд історіографії та джерел, присвячених досліджуваній темі. У другому розділі охарактеризовано соціально-економічні й культурні перетворення в Європі XIV – XVI ст., зміну світоглядних орієнтирів епохи. У третьому розділі досліджується розвиток освітньої системи Західної Європи. Особливий акцент зроблено на гуманістичній педагогіці, нових методах навчання та виховання. Аналізуються ідеї видатних педагогів-гуманістів, які стали підґрунтям сучасних педагогічних концепцій. У четвертому розділі розглядається вплив Реформації та Контрреформації на розвиток педагогічної думки та освіти в Європі. Вивчається розвиток шкільництва, вплив на нього ідей Реформації. Аналізується роль єзуїтської системи освіти і виховання. Підкреслено, що єзуїтські школи використовували інноваційні методи навчання, заохочуючи учнів до критичного мислення.

За підсумками проведеного дослідження зроблено відповідні висновки та узагальнення.

Ключові слова : освіта, Відродження, Реформація, гуманізм, педагогіка, школи, єзуїтські колегії, протестантські школи, гуманістичні ідеї.

ANNOTATION

Vasylevska S.A. Organization of school affairs in Europe during the Renaissance and Reformation. – Final qualification work in the form of a manuscript.

Work for the degree of «Master» in the specialty 014 «Secondary Education (History)». Lesya Ukrainka Volyn National University. Lutsk, 2024.

The work analyzes the features of the organization of school affairs in Europe during the Renaissance and Reformation, as well as the contribution of pedagogical ideas of this era to the development of modern educational systems.

The master's work consists of an introduction, four chapters, conclusions, a list of sources used and scientific literature. The introduction defines the relevance of the topic, the object and subject of the study, the goal and objectives of the work.

The first chapter reviews historiography and sources devoted to the topic under study. The second section describes the socio-economic and cultural transformations in Europe in the 14th – 16th centuries, the change in the worldview of the era. The third section examines the development of the educational system in Western Europe. Special emphasis is placed on humanistic pedagogy, new methods of teaching and upbringing. The ideas of prominent humanist educators who became the basis of modern pedagogical concepts are analyzed. The fourth section examines the influence of the Reformation and Counter-Reformation on the development of pedagogical thought and education in Europe. The development of schooling and the influence of the ideas of the Reformation on it are studied. The role of the Jesuit system of education and upbringing is analyzed. It is emphasized that Jesuit schools used innovative teaching methods, encouraging students to think critically.

Based on the results of the research, the corresponding conclusions and generalizations are made.

Keywords: education, Renaissance, Reformation, humanism, pedagogy, schools, Jesuit colleges, Protestant schools, humanistic ideas.

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1 ІСТОРИОГРАФІЯ ТА ДжЕРЕЛА, МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ	8
РОЗДІЛ 2 ВПЛИВ ІДЕЙ ВІДРОДЖЕННЯ ТА РЕФОРМАЦІЇ НА ОРГАНІЗАЦІЮ ШКІЛЬНОЇ СПРАВИ В ЄВРОПІ	19
2.1 Загальна характеристика епохи	19
2.2 Світоглядні засади доби Відродження. Ренесансний гуманізм, його еволюція й характерні ознаки. Ідеологія просвітництва.....	21
2.3 Соціально-економічні й духовні перетворення в Європі XIV – XVI ст. та їх значення для подальшого розвитку шкільництва.....	25
РОЗДІЛ 3. ОРГАНІЗАЦІЯ ШКІЛЬНОЇ СПРАВИ В ЄВРОПІ В ДОБУ ВІДРОДЖЕННЯ	34
3.1 Школа, виховання і педагогічна думка в Західній Європі в епоху Відродження.....	34
3.2 Педагоги-гуманісти епохи Відродження: Вітторіно Р. да Фельтре, Франсуа Рабле, Мішель Е. де Монтень, Еразм Роттердамський.....	44
3.3 Педагогічні ідеї Томаса Мора і Томазо Кампанелли.....	49
РОЗДІЛ 4. ВПЛИВ РЕФОРМАЦІЇ НА РОЗВИТОК ПЕДАГОГІЧНОЇ ДУМКИ І ОСВІТИ В ЄВРОПІ В XVI-XVII СТ.	54
4.1 Розвиток шкільництва й педагогічної думки	54
4.2 Єзуїтська модель освіти та виховання в період Контрреформації.....	63

ВИСНОВКИ	73
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ	78

ВСТУП

Актуальність дослідження. Епоха Відродження і Реформації (кінець XIV - початок XVII ст.) стала важливим періодом в історії світової культури та педагогіки, що відзначався переходом від середньовіччя до Нового часу. Вважається, що західне Відродження розпочалося тоді, коли турки захопили Константинополь, і багато вчених переїхали до Італії, прагнучи відродити античні погляди на світ і людину. Гуманісти проголосили своїм гаслом відомий вислів: «Я - людина, і ніщо людське мені не чуже». Вони усвідомили, як багато для розвитку культури і освіти зробили давня Греція та Рим, тому назвали свій час Відродженням, тобто відновленням античних традицій.

Італія стала колыскою європейського Відродження, де античні ідеали досягли свого найвищого розвитку. Гуманістичний ідеал епохи полягав у створенні освіченої, моральної, фізично розвиненої та душевно стійкої особистості. Гуманісти вважали, що основою освіти мають бути природа, дисципліна та регулярні вправи.

У цю епоху сформувалось нове розуміння навчального процесу як добровільного, усвідомленого і радісного, пов'язаного із життям. Основним критерієм освіти стала його корисність у підготовці людини до життя. Вчителі повинні були бути не лише високоосвіченими, а й доброзичливими, чуйними людьми, здатними розуміти дитячу природу і враховувати індивідуальні особливості учнів.

Гуманісти намагалися втілити свої ідеї у новостворених навчальних закладах. Одним з найвідоміших був «Будинок радості», заснований Витторіною де Фельтре, де хлопчики та дівчатка навчалися разом, здобуваючи середню освіту. Ідеї Відродження поступово поширювались в сусідніх країнах, зокрема у Франції. Французьке відродження тісно пов'язується з такими постатями як Ф. Рабле і М. Монтень, які зробили помітний вплив на розвиток педагогічної думки.

Цей період зумовлений появою капіталістичних елементів у феодальному суспільстві, розвитком мануфактури та торгівлі, зростанням міст і формуванням нового класу - буржуазії. Нові соціальні умови вимагали нових людей, методів і зразків виховання.

Гуманізм, як ідейна течія Відродження, виступав проти середньовічного аскетизму, відроджуючи античні ідеали. Він змінив погляди на теорію і практику виховання, акцентуючи увагу на повазі до дитини, її потребах, психологічних особливостях та фізичному розвитку.

Однак, незважаючи на прогресивні вимоги гуманістів щодо розвитку освіти, ці зміни торкалися лише обмеженого кола людей, переважно соціальної верхівки. Інтереси широких мас селянства залишалися поза увагою, адже освітні потреби простого народу не враховувалися, вважаючи їх головним заняттям - працю на землі.

Таким чином, епоха Відродження, а згодом і Реформація принесли значні зміни в підходах до навчання та виховання, але залишила багато нерозв'язаних питань щодо доступності освіти для всіх верств населення.

Об'єкт дослідження – культурні процеси в Західній Європі в період раннього Нового часу.

Предмет дослідження – організація шкільної справи в Європі в добу Відродження та Реформації.

Мета дослідження – проаналізувати особливості організації шкільництва, розвиток педагогічної думки в Європі в добу Відродження та Реформації.

Для досягнення поставленої мети необхідно виконати наступні **завдання**:

- охарактеризувати особливості світогляду епохи Відродження та Реформації, вплив їх ідей на організацію шкільної справи в Європі;
- прослідкувати розвиток шкільництва, системи виховання і педагогічної думки в Західній Європі в епоху Відродження;
- дослідити творчість педагогів-гуманістів епохи Відродження: Вітторіно Р. да Фельтре, Франсуа Рабле, Мішеля Е. де Монтеня, Еразма Роттердамського, Томаса Мора, Томазо Кампанелли;
- з'ясувати особливості розвитку шкільництва й педагогічної думки в період Реформації;
- охарактеризувати єзуїтську систему освіти і виховання в добу Контрреформації;
- зробити висновки щодо внеску ідей та особливостей організації шкільної справи в Європі в добу Відродження та Реформації в загальносвітову педагогічну думку та науку.

Територіальні межі дослідження: Дослідження освітніх процесів в добу Відродження та Реформації нами здійснено на прикладі Італії, Німеччини, Франції, Англії та Іспанії.

Вивчення організації шкільної справи в Європі в добу Відродження та Реформації має велике значення для розуміння історії освіти та формування сучасних освітніх систем. Територіальні межі цього дослідження дозволяють охопити ключові зміни в освіті в різних країнах, що разом відображають розвиток суспільства в цілому.

Хронологічні межі дослідження організації шкільної справи в Європі в добу Відродження та Реформації становить: XIV-XVII ст., що дозволяє нам вивчити важливі трансформації в освіті, які зробили помітний вплив на формування сучасних освітніх систем. Цей період відзначається змінами в суспільному, культурному та освітньому житті, які залишили свій слід історії європейської цивілізації

Структура роботи. Магістерська робота складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків та списку використаних джерел і літератури.

РОЗДІЛ 1. ІСТОРИОГРАФІЯ ТА ДЖЕРЕЛА

Відродження та Реформація - це два взаємопов'язані явища, що суттєво вплинули на розвиток освіти в Європі в XV-XVII століттях. Під впливом гуманістичних ідей, що виникли в епоху Відродження, система освіти почала зазнавати змін, спрямованих на розширення доступу до знань, зміну змісту навчання та формування нових підходів до виховання. Реформація, у свою чергу, запровадила нові освітні традиції, засновані на принципах протестантизму, що визначали необхідність навчання рідною мовою та поширення біблійних знань серед широких верств населення.

Організація шкільної справи в Європі в добу Відродження та Реформації є ключовим аспектом у вивченні історії освіти. Цей період, що охоплює приблизно XV–XVII століття, характеризується значними змінами в освітніх практиках, інституціях та світоглядних підходах. Відродження стало епохою відновлення інтересу до класичних знань і гуманістичних ідей, тоді як Реформація запровадила нові освітні моделі, які акцентували увагу на індивідуальному навчанні та духовному розвитку.

Наше дослідження, присвячене історії шкільної справи в Європі в період Відродження та Реформації важливе з кількох причин. По-перше, знайомство з основними працями, які стосуються організації шкільної справи дає змогу

систематизувати літературу, на якій базується наше подальше дослідження. Нами виділено ключові проблеми, які досліджуються, а також вказано на аспекти, які потребують додаткового вивчення. Також ми звертаємо увагу на різні підходи до аналізу освітніх ініціатив, щоб зрозуміти, які методи є найбільш ефективними для оцінки впливу освіти на суспільство в цей період.

Другим важливим аспектом нашого дослідження є вивчення конкретних освітніх моделей епохи. Приділено особливу увагу глибокому аналізу окремих освітніх ініціатив, таких як протестантські школи та гуманістичні навчальні заклади. Наша мета - не лише описати ці освітні моделі, але й розкрити специфіку їхнього функціонування та впливу на суспільство. Ми досліджуємо, як ці навчальні заклади адаптовані до потреб часу та як їхні програми і методи навчання сприяли формуванню нових освітніх цінностей. Це допоможе зрозуміти, які аспекти цих моделей можуть бути корисними в сучасній освітній моделі.

Останнім, але не менш важливим аспектом є дослідження впливу культурних змін на освіту. Нами досліджено, як гуманістичні ідеї та Реформація вплинули на зміну підходів до освіти, а також відзначено, як ці зміни сформулювали нові цінності та світогляд. Важливо розуміти, як ідеї гуманізму та реформаційні техніки взаємодіяли, формуючи нові парадигми мислення та способи навчання. Досліджуємо вплив цих змін на виховання нового типу громадянина, здатного до критичного мислення, самостійного прийняття рішень та активної участі в суспільному житті.

Висловлюємо сподівання, що наше дослідження, не лише розширить знання про освітні практики періоду Відродження та Реформації, але й окреслить нові перспективи для розуміння сучасної освітньої системи та її еволюції.

Щодо методології дослідження, то нами використано кілька ключових **методів аналізу**. Перший з них - *історичний аналіз*. Ми використовуємо історичний підхід для вивчення джерел, документів і літератури, які

відображають освітні практики того часу. Це дозволяє не тільки вивчити факти і події, але й зрозуміти контекст, в якому вони відбувалися.

Важливим є аналіз джерел - статей, листів, а також праць видатних педагогів і філософів епохи. Таке занурення в історичний контекст дозволяє аналізувати, як соціальні, політичні та економічні умови впливали на розвиток освітніх систем, та виявляти зв'язки між подіями в освіті та більш широкими змінами в суспільстві.

Другий аспект - *порівняльний аналіз*. Ми порівнюємо освітні системи різних країн, як протестантських так і католицьких, щоб виокремити їхні особливості та спільні риси. Це допоможе зрозуміти, як різні культурні та релігійні контексти сформували підходи до освіти.

Ми аналізуємо, як освітні ініціативи протестантів і католиків реагували на виклики часу, і які з цих моделей стали більш ефективними для задоволення потреб суспільства. Цей підхід дозволяє лише зрозуміти різноманітність освітніх практик, але й оцінити їхній вплив на розвиток загальноосвітньої системи в Європі.

Третій аспект нашого методологічного підходу - *крос-культурний аналіз*. Ми розглядаємо вплив різних культурних традицій на організацію освіти в різних країнах Європи. Це включає аналіз впливу античної спадщини, гуманістичних ідей, а також елементів місцевої культури на освітні практики.

Ми досліджуємо, як культурні чинники взаємодіють з освітніми реформами, і як це показано в навчальних програмах, методах викладання та цінностях, що пропагуються навчальними закладами. Міжкультурний підхід дозволяє зрозуміти, як освіта в різних країнах формувалася під впливом спеціальних культурних умов, а також як ці умови сприяли або перешкоджали впровадженню нових ідей.

Загалом, наш методологічний підхід є багатограним, що дозволяє всебічно вивчити організацію шкільної справи в Європі в період Відродження та Реформації, визначити її складність та значення для сучасної системи освіти.

Огляд літератури дозволяє визначити ключові аспекти організації шкільної справи в цю епоху, а також з'ясувати основні концепції та ідеї, що стали основою для подальшого розвитку освіти.

Розвиток освітніх ідей в добу Відродження і Реформації можемо прослідкувати в низці історичних праць, присвячених епосі. Їх автори підходять до вивчення освітніх процесів з різних позицій, зосереджуючи увагу на соціокультурних, релігійних і філософських діячах, що вплинули на еволюцію освітніх систем та ідей.

Так, монографія С. М. Боброва «Відродження і реформація» детально аналізує соціокультурний контекст, який суттєво вплинув на розвиток освіти в епоху Відродження. У ній автор наголошує на важливості гуманістичних ідей, які стали основою нової освітньої парадигми, зазначає, що гуманізм, як філософський і культурний рух, переосмислив значення знань та особистості. Відхід від схоластики та релігійної догми до вивчення класичних текстів античності дав можливість побачити освітні цінності. Також [1, с. 45] в своїй монографії автор детально розглядає, тексти таких класиків, як Платон і Аристотель, з'ясовує як вони вплинули на формування освітніх ідей, підкреслюючи важливість раціонального мислення та індивідуального розвитку.

Важливою частиною аналізу є зміни в навчальних програмах, які стали зосереджуватися на вивчених мовах, літературі та філософії, [1, с. 67] Бобров С. М. зазначає, що в цей період розширюється доступ до освіти, зокрема завдяки створенню нових навчальних закладів та розширенню друкарства. Це дозволило більшій кількості людей отримати знання, що, у свій час, призвело до розвитку нових соціальних класів, зокрема буржуазії, яка стала числом агентів змін у суспільстві.

Вудворд В. Г. у своїй праці «Дослідження освіти в епоху Відродження, 1400-1600», пропонує обґрунтований аналіз освітніх трансформацій, що відбувалися в Європі впродовж цієї епохи. Автор зосереджується на впливі гуманізму, який ставить людину та її здатність у центр уваги, сприяючи

поширенню нових навчальних методик, збагаченого класичними дисциплінами, такими як латина, риторика і філософія. У розділах [70, с. 30 - 45] Вудворд В. Г. детально досліджує роль таких видатних гуманістів, як Еразм Роттердамський і Вітторіно да Фельтре, які заклали основи гуманістичної педагогіки.

Вудворд В. Г. також аналізує розвиток шкільної системи, яка стала доступною завдяки світовим і релігійним реформам, таким чином, він наголошує на зміну освітніх ідеалів, які стали більш світськими і спрямованими на формування активних громадян [70, с. 65-80]. Особливу увагу автор приділяє виникненню нових навчальних закладів, що об'єднували світові та релігійні знання, такі як школи братств і колегій, що мали глибокий вплив на європейську освіту [70, с. 90-105].

Бекон Ф. у своїй праці «*Novum Organum*» (1620), акцентує увагу на важливості відмови від догматичних підходів та розвитку емпіричного методу у пізнанні. Автор досліджує способи уникнення помилок мислення, класифікуючи їх як «ідоли розуму» та наголошує на необхідності критичного аналізу як основи наукового методу [7, с. 30-35].

Він підкреслює, що новий підхід до знань, заснований на спостереженні та експерименті, став не тільки в виробництві науки, але й принципово вплинув на освітні системи отримав Відродження, де традиційні навчальні методи були замінені новими практиками навчання, що сприяли розвитку самостійного мислення та дослідницьких навичок [7, с. 50-55].

Бекон Ф. також зазначає, що критичний підхід до вивчення світу був необхідним для подолання застарілих уявлень, які панували в тогочасній європейській науці та освіті, і вплинув на формування нового погляду на світ у суспільстві загалом [7, с. 60-65]. Таким чином, Ф. Бекон детально аналізує взаємозв'язок між науковими трансформаціями та змінами в освітній сфері, що мало місце в епоху Відродження.

Гуманізм епохи Відродження справді мав значний вплив на культуру та освіту, як зазначають у своїх роботах М. Г. Левченко та Пол Джонсон, Мотузко П. М. та Джорджо Вазарі.

У своїй праці «Епоха Відродження: культура, освіта, гуманізм» М. Г. Левченко детально аналізує вплив гуманізму на освітні практики доби Відродження. Гуманісти вважали, що освіта є ключем до розвитку особистості, прагнучи формувати в учнів критичне мислення, моральні якості та естетичні цінності. Левченко М. Г. зазначає, що цей підхід змінює саму суть навчання, яке стало більш індивідуалізованим. Завдяки гуманізму акцент на розвиток особистісних якостей учнів призвів до переосмислення ролі вчителя. Замість простого передачі знань, вчителі стали викладачами, які допомагають учням розвивати свій потенціал і форму [27, с. 45-50].

Пол Джонсон у своїй книзі «Відродження: історія» наголошує на тому, що гуманістичний рух відіграв важливу роль у стимулюванні інтересу до античної спадщини. Це відобразилося не лише в живописі, а й у науці та літературі. Гуманізм сприяв глибокому вивченню людських емоцій і досвіду, що, у свою чергу, вплинуло на творчість таких видатних художників та мислителів, як Леонардо да Вінчі та Мікеланджело.

Пол Джонсон зазначає, що нові навчальні програми, які включали вивчення світових предметів, відкрили можливості для формування освіченої та критично мисливої особистості. Гуманістичні ідеї в освіті підкреслювали значення розуміння людської природи та розвитку моральних цінностей. Це дозволило учням не лише отримувати знання, але й формувати власне судження про світ навколо них [16, с. 78-85]. Обидва автори підкреслюють, що гуманістичні ідеї мали значний вплив на розвиток нових педагогічних форм, акцентуючи увагу на індивідуальних можливостях учнів.

Левченко М. Г. зазначає, що гуманізм сприяв переосмисленню навчальних методів, формуючи підходи, які зосереджуються на розвитку критичного мислення та моральних якостей, що залишаються актуальними в сучасній освіті [27, с. 60].

У своїй праці «Гуманізм Відродження» П. М. Мотузко підкреслює, що гуманізм став чинником, що спонукав до змін в освітній системі. Автор акцентує увагу на нових навчальних програмах, які фокусувалися на вихованні

класичних мов і філософії, що сприяло розвитку критичного мислення учнів [29, с. 50-60]. Мотузко П. М. також зазначає, що університети стали центрами навчання, що відповідали вимогам часу, а нові методи навчання стимулювали активну участь студентів [29, с.70-80]. Він демонструє, що гуманістичні ідеї зробили ключову роль у формуванні сучасної освіти. Таким чином, автор стверджує, що гуманістичні ідеї зробили ключову роль у формуванні сучасної освіти, закладаючи основи для нових підходів до навчання та виховання, які актуальні і в наш час.

Таким чином, гуманізм епохи Відродження вплинув на розвиток культури та освіти, ставши основою для формування нових цінностей і підходів до навчання. Праці вказаних авторів допоможуть глибше зрозуміти цей вплив, його історичний контекст і значення для подальшого розвитку педагогіки та культурної спадщини Європи.

Освітня діяльність єзуїтів у контексті контрреформації була суттєвим чинником розвитку освіти в Європі. Цю проблему детально досліджують Коваленко Ю. П., Джозеф Гібер та О'Меллі, Джон В., а також Кіку В. А. Вони підкреслюють значення єзуїтів у розвитку освітніх систем в Європі в умовах контрреформації. Їхня діяльність не тільки забезпечила якісну освіту, але й допомогла зміцнити католицьку церкву, формуючи освічену та морально відповідальну еліту, що стала чинником у боротьбі з протестантським рухом.

Дослідження Коваленко Ю. П. показує, що єзуїти, як частина католицької контрреформації, вплинули на організацію навчального процесу, створюючи нові освітні моделі, які мали на меті не тільки релігійне, а й інтелектуальне виховання [22, с. 90-99]. Ю. П. Коваленко зазначає, що єзуїтські колегії стали зразковими навчальними закладами, які інтегрували класичну освіту, філософію та теологію в одне ціле, що дозволило виховувати нове покоління інтелектуалів, відданих католицьким церквам, але здатних до критичного мислення та наукових досліджень. Важливу роль у цій системі відіграла методика навчання, що включала активне залучення учнів до дискусій, ретельне вивчення текстів та розвиток аналітичних навичок [22, с. 100-110].

У своїй праці «Єзуїти: їхнє духовне навчання та практика» Джозеф Гібер підкреслює, що діяльність єзуїтів стала місцем чинником розвитку освіти в Європі, зокрема в умовах контрреформації. Автор акцентує увагу на організації єзуїтських колегій, які стали новими центрами освіти, де навчання не тільки зосереджувалося на релігійних дисциплінах, але й охоплювало широкі гуманітарні науки, філософію та латинську мову. Дж. Гібер відзначає, що єзуїти розробили систематичну методику навчання, яка стимулювала учнів до активної участі в освітньому процесі і сприяла розвитку логічного мислення та критичного аналізу [55, с. 45-55]. Дослідник також акцентує, що єзуїтські колегії стали великими осередками освіти для різних верств населення, включаючи дітей з більш низьких соціальних груп, що сприяло демократизації освіти в Європі того часу [55, с. 60-70].

У своїй праці «Єзуїти: історія від Ігнатія до сьогодення» Джон В. О'Меллі підкреслює важливу роль єзуїтських орденів у розвитку освіти в Європі, особливо в контексті Контрреформації. Автор зазначає, що єзуїти стали одними з основних рушійних сил освітніх реформ, орієнтуючись на закріплення класичних знань, моральне виховання та духовну освіту, що сприяло формуванню нових освітніх моделей [64, с. 45-55]. Вчений також акцентує увагу на тому, як єзуїтські колегії стали центрами навчання, які не лише впроваджували нові методи викладання, а й стимулювали розвиток критичного мислення серед студентів [64, с. 65-75].

Освітня діяльність єзуїтів в контексті Контрреформації стала важливим фактором розвитку освіти в Європі. Єзуїти, частина Католицької Церкви, активно протистояли протестантським реформам, створюючи школи, які не тільки пропагували католицьку віру, а й сприяли розвитку нових освітніх ідей. Їхні навчальні заклади стали центрами освіти, включаючи предмети як риторика, філософія, теологія та класичні мови. Метою єзуїтських шкіл було не лише надання знань, але й моральне та релігійне виховання, що відповідало католицьким цінностям. В.А. Кіку в своїй праці «Єзуїтські школи» [25, с. 120-140] детально аналізує, як єзуїти створили ефективну освітню систему, яка

поєднувала науку і релігію, виховуючи не лише інтелектуалів, а й відповідальних громадян, готових підтримувати католицьку віру в умовах релігійних та політичних змін.

Єзуїтська освітня система, що поєднувала глибокі знання класичної літератури та релігійного навчання, стала основою для сучасних європейських університетів і шкіл, де на перший план виходила інтерактивність та участь учнів у навчальному процесі.

Вплив гуманістичних ідеалів епохи Відродження та Реформації на сучасні освітні системи детально розглядають А. В. Середа у праці «Педагогіка епохи Відродження та Реформації» та С. М. Бобров у праці «Історія педагогіки».

А. В. Середа акцентує увагу на зв'язку між гуманістичними ідеями та розвитком педагогічної думки. Він зазначає, що в епоху Відродження навчання стало більш індивідуалізованим, що стало результатом гуманістичного підходу до освіти. У цьому контексті роль учителя суттєво переосмислювалася. Викладачі починають виступати не лише як прості передавачі знань, але й як викладачі, які активно формують у студентів критичне мислення [38, с. 30-35]. Дослідниця також підкреслює важливість вивчення класичних текстів, літератури та філософії, що допомогло формувати моральні цінності та естетичні смаки учнів [38, с. 40-45]. Це дозволило закласти основи для сучасних підходів до освіти, які акцентують увагу на особистісному розвитку та критичному мисленні.

С. М. Бобров у праці «Історія педагогіки» також приділяє значну увагу впливу гуманістичних ідеалів епохи Відродження та Реформації на розвиток сучасних освітніх систем. Він акцентує, що гуманістична педагогіка, яка виникла в цей період, привела до трансформації навчання, зокрема в організації процесу освіти. Оскільки гуманізм став основою для формування нових освітніх ідей, що підкреслювали значення особистості, свободи вибору та самовірування, це зробило освітній процес більш гнучким і орієнтованим на розвиток інтелектуальних і моральних якостей учнів.

Бобров С. М. відзначає, що одним із важливих аспектів гуманістичної педагогіки стало вивчення не лише релігійних та моральних тем, а й світових дисциплін, зокрема класичної мови та літератури. У цьому контексті освіта почала орієнтуватися на всебічний розвиток людини, що стало основою для сучасної концепції комплексної освіти. Бобров С. також зазначає, що гуманістична педагогіка дозволила значно розширити межі навчання, включаючи нові підходи до формування естетичних і моральних цінностей, що стало одним із основних компонентів сучасних освітніх програм. Ця проблема детально розглядається на сторінках [2, с. 68-74], де автором аналізуються гуманістичні впливи на педагогічну епоху Відродження та їхній вплив на подальший розвиток педагогічної науки. Крім того, Бобров С. М. звертається до важливості розгляду гуманістичних ідей як основи для побудови нових педагогічних підходів, які лягли в основу сучасної системи освіти [2, с. 85-90].

Франсуа Рабле - французький поет епохи Відродження, зосереджуючи увагу на гуманістичних ідеях, пропагував ідею навчання через гру та активне залучення учнів у процес, у той час як Мартін Лютер, закликаючи до доступності освіти для всіх, ініціював реформи, які сприяли створенню початкових шкіл і розширенню грамотності в Німеччині. Франсуа Рабле, французький і гуманіст, вважав освіту ключовим елементом виховання особистості та формування моральних цінностей письменника. У своїх працях він підкреслює важливість всебічної освіти, що включає як світові, так і гуманітарні науки. Рабле пропагував ідеї розуміння світу, критичного мислення і моральної відповідальності. Його підхід до виховання був прогресивним для свого часу, акцентував увагу на активному навчанні та розвитку особистості через освіту.

Мартін Лютер - німецький теолог і реформатор відіграв важливу роль у розвитку освіти в Німеччині в епоху Реформації. Він вважав, що освіта має бути доступною для всіх верств населення, а не тільки для аристократії чи священства. Лютер ініціював заснування протестантських шкіл, що змінили традиційний підхід до навчання. У своїх роботах він наголошував на

важливості навчання читанню і писанню, а також на вивчені Біблії, що підкреслювало потребу освіти як інструмент для духовного зростання і морального виховання.

Таким чином, аналіз літератури і джерел із досліджуваної теми показує, що організація шкільної справи в Європі в добу Відродження та Реформації була результатом поєднання гуманістичних ідей, реформаторських рухів та змін у суспільному житті. Дослідження цієї теми сприяє глибшому розумінню історії освіти, а також її впливу на сучасні освітні системи. Вивчення і пошук літератури продовжує залишатися актуальним, оскільки забезпечує основу для аналізу сучасних освітніх практик та їхнього розвитку в контексті історичного досвіду.

Отже аналіз першоджерел та наукових праць дозволяє глибше зрозуміти вплив гуманістичних ідей, реформаційних рухів і нових освітніх систем на формування сучасної освіти. Цей період не тільки визначався зміною навчальних програм, але й значним розширенням доступу до освіти, що стало основою для розвитку інтелектуальної культури в Європі. Результати аналізу підкреслюють важливість комплексного підходу в дослідженні історії освіти, що відкриває нові перспективи для подальшого навчання.

Очікувані результати мого дослідження полягають у глибшому розумінні еволюції педагогічної думки, розвитку освітніх систем та їх впливу на сучасні підходи до навчання та виховання. Воно допомагає також розширенню знань про освітні практики доби Відродження та Реформації, що стали ключовими етапами на шляху до формування сучасних освітніх традицій. Розуміння того, як ці освітні моделі сформували нову парадигму освіти, відкриває нові горизонти для подальших наукових досліджень і розвитку сучасних освітніх концепцій.

РОЗДІЛ 2 ВПЛИВ ІДЕЙ ВІДРОДЖЕННЯ ТА РЕФОРМАЦІЇ НА ОРГАНІЗАЦІЮ ШКІЛЬНОЇ СПРАВИ В ЄВРОПІ

2.1 Загальна характеристика епохи

Терміни «Відродження» і «Реформація» описують перехідний період в історії Західної Європи між Середньовіччям і Новим часом. Відродження є більш загальним поняттям, що охоплює всю епоху, коли розпочався бурхливий розвиток мистецтва, науки, культури та гуманістичної думки. Цей термін використовується для позначення відродження античної спадщини і гуманістичних цінностей.

Реформація, в свою чергу, розглядається як наступний етап у межах Ренесансу, що проявлявся головним чином у Центральній та Північній Європі. Це був рух, спрямований на релігійні та соціальні зміни, зокрема реформи в християнській церкві, і часто позначається як Північне Відродження, що було

тісно пов'язане з ідеями Відродження, але мало релігійне забарвлення [12, с. 96].

Важливо зазначити, що цей період також став фундаментом для подальшого розвитку Просвітництва, оскільки Відродження сприяло розширенню знань про природу, людину та Всесвіт, заклавши основи критичного мислення. Хоча Просвітництво як окремих рух з'явиться лише в XVII-XVIII століттях, його ідеї про раціональність, скептицизм та науковий метод уже почали формуватися в контексті Відродження [52, с. 112].

Епоха Відродження (XIV-XVII ст.) стала важливим етапом в історії Європи, позначеним відновленням інтересу до античної культури, філософії, науки та мистецтва. Це період, коли гуманізм здобув популярність, акцентуючи увагу на цінності людини, її розумі, творчому потенціалі та досвіді.

Термін «Відродження» (фр. «Ренесанс», італ. «Rinascimento») було введено в науковий обіг у XVI столітті італійським художником і істориком мистецтва Джорджо Вазарі. У своєму знаменитому творі «Життя найвидатніших живописців, скульпторів і архітекторів» він заклали основи розуміння цієї епохи, надавши їй значення, що виходить за межі простого відновлення культурних цінностей. Цей термін має двояке значення і було поширене як серед попередників, так і сучасників Джорджо Вазарі. По-перше, «Відродження» розглядається як повернення до ідеалів і цінностей античності. Це проявляється у прагненні митців і філософів цього періоду відновити гуманістичні традиції, що сформувалися в Давній Греції та Римі, і в переосмисленні класичних текстів.

По-друге, термін «Відродження» асоціюється з Христовим Воскресінням, яке символізує відродження до нового життя після страждань і смерті. Це духовний аспект епохи, який підкреслює надію на відновлення та просвітлення людства, що знаходиться у пошуках нових цінностей і віри [10, с. 78].

У XVIII столітті видатний французький філософ Вольтер та інші просвітителі протиставляли епоху Відродження середньовічному періоду, який вони вважали відсталим у культурному відношенні. Для них період XIV—XVI

століть став часом справжнього відродження науки й мистецтва. Вольтер і його contemporaries акцентували увагу на величчї античної культури і вважали, що Середні віки були етапом, що загальмував культурний розвиток Європи.

З легкої руки французьких просвітителів у науці закріпилася антиісторична схема, згідно з якою антична культура слідувала за Середньовіччям, яке вважалось періодом зупинки в культурному розвитку, а потім відбулося відродження античних ідей, що стало початком нової історії. Проте насправді Відродження є самостійною епохою зі своїми характерними рисами. В цей період виникло усвідомлення того, що народилася нова епоха, яка суттєво відрізнялася від попередньої. Це усвідомлення є однією з ключових особливостей культури XV-XVI століть [1, с. 45].

Доба Відродження охоплює два століття - XV і XVI, але її «прелюдія» починається вже з XIV століття. Першими «людьми Відродження» вважаються італійці: філософ і поет Кола ді Рієнці та поет Франческо Петрарка. Саме від них починається європейське Відродження, яке заклало основи нового культурного етапу.

Данте Аліг'єрі, видатний італійський поет, також займає важливе місце на початках цієї доби, його часто називають останнім поетом Середньовіччя і водночас першим поетом Нового часу. Він символізує перехід між цими двома епохами, підкреслюючи трансформацію у світогляді та художніх формах [3, с. 27]. Епілог доби Відродження припадає на початок XVII століття, останнім представником цього періоду вважають італійського письменника-гуманіста Томмазо Кампанеллу [1, с. 50].

В Італії епоха Відродження тривала близько трьох століть, тоді як у інших країнах вона відзначалася лише кількома десятиліттями. Останній період, що включає пізнє або високе Відродження та Ранню Реформацію, потрібно розглядати в контексті загальноєвропейського розвитку, хоча специфіку кожної країни слід враховувати [3, с. 30].

У контексті Відродження та Реформації почали формуватися ідеї, які згодом стали основою Просвітництва, що відзначає період з XVII до XVIII

століття. Відродження заклало підґрунтя для критичного мислення, раціоналізму та наукового підходу до дослідження світу. Це був період, коли акцентувалися нові підходи до знань, раціональності та соціальних концепцій.

Таким чином, можна сказати, що терміни «Відродження» і «Реформація» описують перехідний період в історії Західної Європи між Середньовіччям і Новим часом. Відродження (XIV–XVII ст.) - це епоха відновлення античних цінностей, гуманістичної думки та розвитку мистецтва, науки й культури, символізуючи повернення до ідеалів античності та відображаючи нове усвідомлення людської цінності. Джорджо Вазарі ввів цей термін, описуючи відновлення мистецьких і філософських традицій Давньої Греції та Риму.

Реформація, або Північне Відродження, розгорнулася в Центральній і Північній Європі як релігійно-соціальний рух, що прагне реформувати християнську церкву, запровадивши нові духовні й соціальні цінності. Цей період підготував ґрунт для Просвітництва XVII–XVIII століть, що ґрунтувалося на раціоналізмі, критичному мисленні та науковому методі, що формує основу сучасної науки та соціальної філософії.

2.2 Світоглядні засади доби Відродження. Ренесансний гуманізм, його еволюція й характерні ознаки

Основна причина, чому «Відродження» охоплює всю європейську культуру XV і частково XVI століття, полягає в спільних внутрішніх тенденціях культурного розвитку цього періоду. У цей час на всій території Європи почали активно розвиватися нові гуманістичні ідеї, що призвели до підвищення усвідомлення особистості.

Світогляд Відродження характеризує всю сильну віру в гармонію навколишнього світу, а також у силу і волю людини, яка виступала як центральна фігура в цьому світі. Людина почала вважатися мірою всіх речей, що підкреслювало її значущість і потенціал. Ці зміни в культурі, філософії та

мистецтві створили спільний контекст, який об'єднав інші країни Європи під впливом ідей Відродження [16, с. 26].

Ідейного забарвлення ренесансній культурі надавав гуманізм. Гуманізм Відродження - це, у першу чергу, нове світосприйняття, усвідомлення всієї повноти величі людини, її здатності осягнути й обернути собі на благо все багатство й різноманітність природи. Ренесансний гуманізм - це також нове вчення про людину, нова етика, що відіграла головну роль у сфері гуманітарного знання, це й новий науковий метод, який вплинув на розвиток природничих наук [29, с. 45].

Термін «гуманізм» походить від латинського «*humanus*» - людський, людський. Вперше його використовував римський філософ і політик Цицерон, який вважав гуманізмом високий культурний і моральний розвиток людських здібностей. Коли представники нової культури почали називати себе гуманістами, вони акцентували увагу на всьому тому, що стосується природи людини та її духовного світу [34, с. 32].

Замість того, щоб зосередитися на «божественних» науках, ренесансні мислителі перейшли до дослідження людської сфери, що призвело до створення нового комплексу гуманітарних наук, відомого як *studia humanitatis*. Цей комплекс, окрім граматики та риторики, які вивчалися в середньовіччі, включає нові дисципліни, такі як історія, етика, філософія, поезія та педагогіка. Новий прошарок інтелігенції, відомий як гуманісти, почали професійно займатися цими науками. Це були не тільки поети та філософи, а й філологи, історики, світові особи та священнослужителі.

Гуманізм Відродження звеличував велику людину, її право на свободу і щастя, а також всебічний розвиток і творчість. Він стверджував, що людська гідність не розвивається аскетичним способом або багатством, а знаннями та освітою [1, с. 45]. Гуманізм заперечував усі зовнішні авторитети та ставив на перше місце самовизначення незалежної особистості. Основою нового художнього світосприйняття стала ідея абсолютної свободи людини, яка, за

словами італійського гуманіста та філософа Піко делла Мірандола, має право володіти всім, чого вона бажає.

Таке уявлення про людину мало значний вплив на літературу та образотворче мистецтво епохи Відродження. Воно призвело до нового підходу до творчості, в якій особистість і її бажання стали центром уваги. Художники та письменники почали зосереджуватися на людських переживаннях, емоціях і свободі вибору, що зробило мистецтво більш виразним і індивідуальним [29, с. 98].

Поняття гуманізму слід розглядати як історичну антитезу схоластиці, хоча на ранньому етапі розвитку гуманістичного руху значна частина його елементів була успадкована саме від схоластики. Новою рисою у гуманізмі була критичність методу дослідження. Критика гуманістів була спрямована проти схоластики - спочатку вона неминуче користувалася схоластичною аргументацією, і лише поступово виробився той науковий метод критики, який згодом гуманізм передав у спадок раціоналізму XVII століття.

Основою гуманізму, як і схоластики, були античні знання. Але гуманізм вирізнявся тим, що прагне застосувати до справжньої античності, очищаючи її від пізніших нашарувань та інтерпретацій. Це дозволило гуманістам зосередитися на вивченні людської природи, етики та філософії, надаючи нове значення культурі та освіті [9, с. 178]. Гуманізм відзначався прагненням створити нові соціально-етичні ідеали. Гуманісти проголосили, що шляхетність отримана не походженням, а інтелектом, цінуючи особисті досягнення більше, ніж дворянські титули. Вони також критично ставилися до стану католицької церкви і вважали неправомірною її монополію на інтелектуальну діяльність суспільства.

При цьому гуманізм не заперечував церкву, але відстоював перевагу розуму над авторитетом віри, що стало загальним принципом цього руху. Гуманістичний рух об'єднував людей зі спільними цілями та етичними ідеалами, формуючи новий прошарок інтелігенції, незалежної від церковних інститутів.

Основною характеристикою гуманізму було прагнення до людяності та покращення умов життя. Гуманізм починається тоді, коли людина замислюється про свою роль у світі, про сенс і мету свого створення. Найбільше цей рух розвинувся у філології, тоді як в інших науках на той час не буде достатньої матеріально-наукової бази для значного прогресу [27, с. 53].

Гуманізм заклав основи для розвитку нових соціальних, політичних і наукових концепцій, які були підхоплені просвітниками. Їхні ідеї про освіту, права особистості та соціальну справедливість стали основою для формування сучасних демократичних суспільств [37, с. 69]. Гуманізм започаткував нове наукове мислення, яке стало основою для Просвітництва. Гуманісти акцентували увагу на цінності особистості, що стало основою для подальшого розвитку ідей про громадянські права, свободу та соціальну справедливість. Наприклад, Джон Локк у своїй праці «Два трактати про громадянський уряд» стверджував, що кожна людина має невід'ємні права на життя, свободу та власність, які суспільство має захищати [53, с. 294].

Отже можна сказати що основною причиною того, що Відродження охопило всю європейську культуру XV-XVI століть, є спільні тенденції культурного розвитку цього періоду, зокрема поширення гуманістичних ідей. Ренесансний світогляд підкреслював гармонію світу та центральну роль людини, вбачаючи в ній міру всіх речей. Гуманізм цього періоду - це новий погляд на велич людини, її свободу, право на щастя та саморозвиток, зосереджених на дослідженні людської природи і створених гуманітарних наук. Гуманістичні ідеї стали основою нової етики, наукового методу та підходу до освіти, що згодом привело до Просвітництва, яке заклало підґрунтя для розвитку сучасних демократичних суспільств, наголошуючи на цінності особистості, громадянських прав і раціональному мисленні.

2.3 Соціально-економічні й духовні перетворення в Європі XIV – XVI ст. та їх подальший вплив на розвиток шкільництва

Відродження вважається ключовим етапом в історії Європи, який супроводжувався зміною соціально-економічних і культурних структур, переходом від феодалізму до капіталізму. Ця епоха стала свідком значних змін в усіх аспектах життя, зокрема в політиці, економіці, мистецтві та науці. Розуміння цього періоду як «найбільшої з революцій» відображає не лише зміни в суспільному ладі, але й новий підхід до людської особистості, творчості та знань.

Основні аспекти змін історичних формацій у європейських країнах були спричинені кількома факторами. Формування ранньокапіталістичних відносин. Відродження відзначається зростанням міст, розвитку торгівлі і ринкових відносин, що створило підґрунтя для формування капіталістичної економіки. Зростання буржуазії сприяло новим економічним моделям, які відрізнялися від феодальних [1, с.72].

Гуманізм і культурні зрушення. Відродження принесло з собою нові гуманістичні цінності, зосереджені на людській особистості та її потенціалі. Цей період характеризується відновленням інтересу до античної культури та філософії, що стало основою для розвитку нових ідей у мистецтві, науці та літературі [10, с. 99].

Наукова революція. Однією з ключових складових Відродження стала наукова революція, яка змінила підходи до пізнання світу. Вчені почали використовувати емпіричний метод, що сприяло розвитку наук і технологій, а також змінило сприйняття людиною її місця у світі [32, с. 15].

Історичне тло доби Відродження було сповнене глибоких змін і великих потрясінь, які мали вирішальний вплив на розвиток європейського суспільства. Цей період, відзначений конфліктами та політичними трансформаціями, був важливим етапом, що підготував ґрунт для культурного відродження.

Однією з ключових подій, яка змінила історичний ландшафт Європи, було падіння Константинополя 24 травня 1453 року. Турецький султан Мухаммед II захопив столицю Візантійської імперії, що символізувало кінець середньовіччя і відкрило нову еру в історії. Можна зазначити, що це падіння

призвело до міграції висококультурних греків до Західної Європи, особливо в Італію, куди вони принесли з собою знання античності [42, с. 114].

Водночас у Західній Європі розгорталися жорстокі конфлікти. В Англії тривала війна Червоної та Білої троянд, що майже знищила країну. Цей конфлікт між двома знатними родами - Ланкастерами і Йорками - символізував боротьбу за владу і вплив у країні, де «наси́льство стало звичним засобом вирішення політичних питань» [68, с. 60]. У Франції король Людовик XI не лише утискав своїх васалів, але й «рубав голови непокірним», прагнучи консолідувати владу та зменшити вплив герцогів. Його жорстка політика призвела до посилення централізованої монархії в умовах роздільності країни [18, с. 45]. У Німеччині ситуація була не менш напруженою: князьки вели безкінечні війни, не визнаючи влади імператора, що призвело до жорстоких конфліктів та політичної нестабільності. На Піренейському півострові боротьба за владу також мала катастрофічні наслідки. Наприклад, Дон «Карлос ворогував із власним батьком», що вказує на складні політичні динаміки в регіоні [1, с.70].

В Італії ж ситуація була особливо складною: країна перебувала у стані роздрібненості і «складалася з багатьох князівств і республік», які вели між собою запеклі бої за території. Це внутрішнє протистояння стало причиною того, що Італія зазнавала не лише внутрішніх, а й зовнішніх нападів [22, с. 110]. В Італії процес суспільного розвитку у добу Відродження проходив унікально, зокрема завдяки процвітанню торгівлі, яка залучала інвестиції та капітали. На відміну від сусідніх країн, де конфлікти та насильство залишалися поширеними, італійці перейшли до дипломатичних методів у вирішенні спірних питань. Це був період, коли інтелектуальні досягнення знову стали цінуватися, а культура та мистецтво почали процвітати [1, с. 63].

В Італії відбувалося активне відновлення класичної античної традиції, що знайшло своє відображення в створенні академій філософії та в організації бенкетів Платона, де науковці та митці могли вільно спілкуватися без дотримання формальностей. Життя було яскравим та насиченим: палаци

меценатів ставали місцем для невимушених зустрічей, де цінувалися розум та художній смак [22, с. 130].

На цьому тлі відбувалися серйозні соціально-економічні зрушення, які призвели до великих подій у Німеччині, зокрема до Великої селянської війни 1525 року, що стала важливою віхою в історії Європи. Цей конфлікт, очолюваний Томасом Мюнцером, був першим європейським буржуазним рухом, який намагався оскаржити феодальні структури. Паралельно, у XVI столітті, в Нідерландах відбулася друга буржуазна революція, яка заклала основи для становлення капіталістичного ладу в цій країні [16, с. 110].

Таким чином, попри внутрішні та зовнішні війни, Італія залишалася центром культурного і соціального розвитку, де розум і творчість почали домінувати у суспільстві. Перетворення в духовній сфері, зокрема «злам феодалізму» завдяки зростанню бюргерства, призвели до суттєвих зрушень у культурі та науці. Відбулися революційні зміни, які стали частиною загальноєвропейської революційної ситуації, пов'язаної зі зміною формацій.

Революційні перетворення у духовній сфері були частиною цього гострого й різнобічного процесу загальноєвропейської революційної ситуації, пов'язаної з відносно тривалим процесом зміни формацій. У кожній країні цей процес мав свої особливості [1, с. 89].

Освічені греки, які після падіння Константинополя оселилися в Західній Європі, активно впливали на розвиток науки та освіти. Вони стали вчителями у університетах Італії, Франції та Німеччини, сприяючи новому підходу до навчання. Вони викладали грецьку мову, розробляли граматику та вперше перекладали класичних авторів, таких як Платон і Арістотель. Це підвищило інтерес до античної філософії та літератури, що, в свою чергу, сприяло розвитку нових ідей у мистецтві та науці [16, с. 75].

З цих університетів виходили видатні особистості, які визначали епоху: Леонардо да Вінчі - геніальний художник і винахідник, відомий своїми творами, такими як «Мона Ліза» та «Тайна вечеря», а також численними науковими записами про анатомію та інженерію; Мікеланджело Буонарроті -

видатний скульптор і художник, автор таких шедеврів, як «Давид» і розписи Сікстинської капели [10, с. 87]; Ніколо Макиавеллі - філософ і політичний теоретик, автор «Князя», який заклав основи політичної науки; Галілео Галлей - астроном і фізик, який розвивав наукові методи та зробив численні відкриття, зокрема в астрономії [10, с. 13]. Завдяки їхнім зусиллям навчальна та наукова діяльність у європейських університетах пожвавилася, що стало поштовхом до нових ідей і відкриттів у всіх сферах знань.

Всесвітньо-історичне значення італійського Відродження полягає в тому, що в цю епоху відбувся революційний переворот в ідеології, який водночас співпав з подібними перетвореннями в літературі та образотворчому мистецтві. Ідеї гуманізму, що ставили в центр уваги людину, її досвід і творчість, зумовили новий підхід до мистецтва, яке стало відображати реалії життя і внутрішній світ особистості. Ця епоха відкрила шлях для нових літературних жанрів, стильових напрямів і художніх технік, що заклали основи для подальшого розвитку культури Європи [1, с. 45].

У добу Відродження відбувся значний розвиток науки, який супроводжувався зародженням сучасного природознавства. Цей період відзначався новим філософським підходом, що спонукав до дослідження природи та світу. Розвиток ремісництва і промисловості відкрив нові можливості для інновацій у таких сферах, як ткацтво, годинникарство та металургія. Експериментальна наука стала основою нових відкриттів і винаходів. Людство отримало безліч нових інструментів і технологій, що значно змінили спосіб життя. Серед важливих досягнень цього часу були: порох і вогнепальна зброя: це призвело до нових військових технологій, таких як гармати і бомбарди. Доменний процес видобутку заліза дозволив ефективніше виробляти метали. Нові будівельні технології: це включало вдосконалення в будівництві, що призвело до зведення величних споруд. Оптичні інструменти: підзорна труба і мікроскоп відкрили нові горизонти в астрономії та біології. Прилади для вимірювання такі як вітромір, які допомагали в дослідженнях погоди та навігації [45, с. 68]. Ці технологічні

інновації стали основою для подальшого розвитку науки і техніки, заклавши фундамент для сучасного світу.

Географічні відкриття епохи Відродження суттєво сприяли розвитку різних наукових дисциплін, таких як метеорологія, зоологія, ботаніка та фізіологія. Вони відкрили нові горизонти для досліджень, дозволяючи науковцям більш глибоко розуміти природу та навколишній світ [41, с. 4 -10].

Однією з найбільш революційних подій був перехід від геоцентричної системи Птолемея до геліоцентричної системи, запропонованої Миколою Коперником. Цей відкриття підірвало основи релігійного світогляду, викликаючи опір не тільки з боку католицької церкви, але й протестантів, зокрема Мартіна Лютера, які вбачали в ньому загрозу своїм вченням [10, с. 24].

Крім того, розвиток механіки, оптики, хімії та медицини також відіграли важливу роль у цій епосі. Наприклад, Парацельс, відомий лікар і хімік, зробив значний внесок у розвиток медичної науки, використовуючи нові методи дослідження та лікування. Також почали зароджуватися основи геології, що дозволило людям краще розуміти Землю та її процеси. Усе це свідчить про те, що Відродження стало періодом величезних наукових відкриттів і змін у світогляді [45, с. 94].

У часи Відродження, поряд із науковими досягненнями, активно розвивалися також магія, астрологія, містика та ворожіння. Ці практики, які були популярними ще в середньовіччі, отримали нове дихання в цю епоху, ставши свого роду відповіддю на теологічний підхід до розуміння світу.

Доба Відродження була перехідною у більшості країн, що через неї пройшли. У цю добу переходу від Середньовіччя до культури Нового часу у літературах європейських країн виникли і сформувалися індивідуальні стилі. Національну класичну форму Ренесанс отримав, насамперед, в Італії. Індивідуальні стилі Петрарки й Боккаччо стали у середньовічній, феодально-роздрібненій Італії першими європейськими національними стилями, тобто естетичними формами, у яких народ пізнавав себе, свою цінність і своє історичне значення. Ренесанс - це класичний національний стиль літератури

Італії. Петрарка був першим гуманістом Європи, видатним письменником, поетична мова і стиль якого стали мірою і зразком для усієї наступної італійської літератури аж до ХХ ст. Тому доба Відродження в Італії, на відміну від Англії, Франції, Іспанії, Німеччини, не була тільки перехідною: вона створила самодостатні, до певної міри абсолютні, загальнолюдські, ідеологічні й естетичні цінності [49, с. 234].

Перехід від Середніх віків до Нового часу - це складний і неоднозначний етап в історії, що супроводжувався руйнуванням феодальних структур та виникненням буржуазних відносин. Цей процес відбувався по-різному в різних країнах, кожна з яких мала свої унікальні особливості. В Італії вже в ХІІІ столітті розпочалося Відродження, яке стало джерелом нових ідей у мистецтві та науці. Однак на початку ХVІ століття в Німеччині виник новий світогляд, що призвело до формування Реформації. Це рух був пов'язаний із запереченням традиційних церковних догм та прагненням до релігійних і соціальних змін, що суттєво вплинуло на всю культуру та суспільство [2, с. 76].

У 1517 році Мартін Лютер у місті Віттенберг оприлюднив свої «95 тез», що стали протестом проти торгівлі індульгенціями - документами, які церква видавала для відпущення гріхів. Лютер стверджував дві основні ідеї. Перша - «виправдання вірою»: душу можна врятувати не через обряди чи дії, а через щире віру в Бога. Церква не повинна бути посередником між людьми і Богом.

Друга - значення самостійного вивчення Біблії: кожен християнин має осягати віровчення через Святе Письмо, а не через церковні догмати. Мартін Лютер також переклав Біблію на німецьку мову, що зробило її доступною широким верствам населення. Його ідеї мали глибокий вплив, зокрема стали ідеологічною основою для Селянської війни на Німеччині [16, с. 45].

Реформація, розпочата в Німеччині Мартіном Лютером, отримала підтримку й в інших країнах Європи, де подібні ідеї висловлювали такі діячі, як Жан Кальвін у Швейцарії. Ці погляди швидко набули популярності серед різних верств населення, зокрема гугенотів у Франції та пуритан в Англії. На

цих основах у тому числі від католицької церкви відділилися протестантські церкви, утворивши нову гілку християнства.

Протестантські церкви виникли внаслідок Реформації. Першими серед них були лютеранство та кальвінізм. В Англії королівська влада використала ідеї Реформації, щоб звільнитися від впливу Папи, і створила власну англіканську церкву, яка стала державною. Згодом з'являються й інші протестантські секти, такі як баптисти, адвентисти, п'ятидесятники. Протестантизм відрізняється простотою в оформленні церков і богослужінь, відмовою від поклоніння святым та іконам. Це також відобразилося в тогочасному мистецтві, яке стало більш стриманим і світовим [1, с. 64].

Співвідношення між Реформацією та Відродженням є досить складним і багатогранним питанням. Хоча ці епохи мають спільні риси, вони відрізняються своїм характером та історичними процесами. Обидві епохи виникли майже одночасно, проте Відродження досягло свого піку на початку XVI століття, тоді як Реформація лише почалася.

Ренесанс був переважно інтелектуальним та естетичним рухом, що зосереджувався на розвитку культури, науки та мистецтва. Він охоплював вище коло освічених осіб, гуманістів, які відстоювали нові ідеали краси та знань. У той час Реформація, з її акцентом на релігійні зміни, мала більш широку підтримку серед населення, її ідеї про реформу Церкви та духовне оновлення були зрозумілими і близькими для простих людей.

Різні країни відчували ці явища по-різному. Італія, як батьківщина папства, відзначила значний вплив Церкви, але в Німеччині де країна була роздробленою, втручання Риму сприймалося особливо гостро. Саме це стало підґрунтям для появи протестантських ідей. Хоча гуманісти і протестанти часто симпатизували одному, їхні стосунки не завжди були гладкими. Наприклад, у Німеччині Лютер і гуманісти взаємодіяли й навіть вели діалог, тоді як у Швейцарії Жан Кальвін, дійшовши до влади, переслідував будь-яке іномислення [5, с. 95].

Гуманізм у своїй суті прагне звільнити людей від контролю релігії в духовному аспекті, не порушуючи цю структуру самої церкви. Натомість Реформація виступала проти політичної влади церкви, підкреслюючи важливість особистої віри. Якщо перша тенденція могла бути прийнята римською церквою, то друга викликала її агресивний опір, що призвело до початку Контрреформації.

Соціально-економічні та духовні перетворення в Європі XIV-XVI століть малий значний вплив на розвиток шкільництва, закладаючи основи для Просвітництва. Освіта стала великим інструментом для розвитку особистості, критичного мислення та соціальної відповідальності, що, у свою чергу, вплинуло на формування сучасної європейської цивілізації. Ось кілька ключових аспектів цих змін і їх вплив на освіту.

В епоху Відродження акценту на індивідуальних досягненнях і розвитку особистості став основою для нового підходу до навчання. Освіта почала розглядатися не лише як засіб здобуття знань, але й як шлях до самовдосконалення та особистісного розвитку. Гуманізм поставив інтереси людини в центр уваги, що сприяло формуванню нових навчальних програм, орієнтованих на розвиток критичного мислення, етики та моральності.

Зростання міст і буржуазії сприяло збільшенню кількості шкіл, які стали доступними для різних верств населення. Освіта почала виходити за межі еліти, охоплюючи також середній клас. Поява університетів у різних країнах Європи створила нові можливості для навчання, досліджень та обміну ідеями.

Винахід друкарського верстата дозволив масово розповсюджувати книги та навчальні матеріали, що значно підвищило доступність знань. Книги стали більш доступними, що сприяло самоосвіті. Поява наукових товариств і академія стимулювала розвиток наукового мислення, досліджень та нових методів навчання.

Реформація вплинула на зміну підходів до навчання, акцентувала увагу на особистій вірі та необхідності самостійного вивчення Біблії. Це стимулювало створення нових навчальних закладів, орієнтованих на вивчення

релігії без посередництва церкви. Духовні перетворення в релігії призвели до зменшення впливу церкви на навчальний процес. Освіта стала більш світовою, що дозволило включати в навчальні програми нові науки і дисципліни.

В епоху Відродження розвивалося критичне мислення, яке стало основним елементом освітніх програм. У навчанні починають використовувати діалоги, дискусії та інші інтерактивні методи, що сприяли глибшому розумінню матеріалу. Нові наукові підходи передбачали використання експериментів та практичних занять, що сприяло кращому засвоєнню матеріалу.

Отже, доба Відродження була ключовим етапом європейської історії, який супроводжувався глибокими змінами в соціально-економічних, культурних і політичних структурах. Перехід від феодалізму до капіталізму, зростання міст, торгівлі та буржуазії сформували основу для нових економічних і культурних моделей. Гуманізм став центральною філософією епохи, акцентуючи на індивідуальності, розвитку особистості та нових підходах до освіти і науки. Цей період також ознаменувався науковою революцією, поширенням друкарства, географічними відкриттями і перетвореннями в релігії, що вплинуло на формування нових суспільств і культури.

Підводячи підсумки, можна сказати, що Відродження стало визначальним етапом в історії Європи, ознаменованим глибокими соціально-економічними та культурними перетвореннями. Перехід від феодалізму до капіталістичних відносин супроводжувався появою нових гуманістичних цінностей, відродженням античної культури, а також становленням наукової революції, яка кардинально змінила підходи до знань і розвитку технологій. Падіння Константинополя, міграція греків у Західну Європу та утворення нових центрів знань заклали підґрунтя для процвітання італійських міст, де завдяки меценатству розвивалося мистецтво, наука і література. Відродження стало також каталізатором нових політичних і соціальних ідей, а його культурна спадщина залишила глибокий слід у мистецтві, освіті та філософії Європи, що надалі вплинуло на розвиток.

РОЗДІЛ 3

ОРГАНІЗАЦІЯ ШКІЛЬНОЇ СПРАВИ В ЄВРОПІ В ДОБУ ВІДРОДЖЕННЯ

3.1 Школа, виховання і педагогічна думка в Західній Європі в епоху Відродження

Епоха Відродження - це важливий етап в історії культури Західної Європи, який розпочався в Італії наприкінці XIII століття та тривав до початку XVII століття в деяких країнах, таких як Іспанія та Англія. Цей період характеризувався значними змінами в освітніх підходах, які заклали основи для сучасної педагогіки.

У цей час на перший план виходили гуманістичні цінності, відновлення класичних знань і впровадження нових педагогічних ідей. В результаті, освіта стала розглядатися не лише як спосіб передачі знань, а як важливий інструмент для розвитку соціальної відповідальності, критичного мислення та індивідуальних здібностей. Ці зміни стали основою для подальшого формування освітніх систем, які ми знаємо сьогодні [53, с. 567].

Гуманізм епохи Відродження справ значний вплив на погляди на виховання та організацію навчального процесу в школах. Гуманістична педагогіка підкреслювала важливість поваги до дітей, виступала проти фізичних покарань і прагнула розвинути здатність кожної дитини. У навчальних закладах акцент робили на естетичному вихованні, а також на вивченні латинської та грецької мов, математики, астрономії, механіки, природознавства, географії, літератури та мистецтва.

Виховання в Західній Європі в епоху Відродження зазнало значних змін, відображаючи гуманістичні ідеї того часу. Воно почало орієнтуватися на розвиток всебічно розвинутої особистості, зосереджувалося на індивідуальних здібностях і потенціалі учнів, а також прагнуло створити гармонійну, морально та інтелектуально розвинену людину.

Основою виховання стали ідеї гуманізму, які передбачали відродження класичних знань античної Греції та Риму. Виховання ставало більш світським,

орієнтованим на розвиток здібностей людини. Петрарка і Боккаччо, впливові гуманісти, підкреслювали важливість індивідуального розвитку [16, с. 78].

Наприкінці Середньовіччя стали помітними негативні риси традиційної освіти в Західній Європі: її зміст не відповідав запитам часу, був відсутній зв'язок з реальним життям, а доступ до освіти був обмежений. Програми були вищими, а вчителі часто не мали професійної підготовки. Дисципліна в навчальних закладах була жорсткою, а методи викладання застарілими. У цей період католицька церква займала монополіні позиції в освітній сфері.

Мислителі та педагоги Відродження запропонували нову концепцію виховання, засновану на гуманістичних ідеях. Вони підкреслювали цінність земного життя та потребу всебічного і гармонійного розвитку особистості. У ренесансній виховній тріаді акцент робився на розумовому, фізичному і моральному вдосконаленні, при цій освіті [33, с. 78].

На запитання про організаційні форми освіти гуманісти не надали чіткої відповіді. Вони усвідомлювали, що школи того часу не відповідали їхнім вимогам, тому більше критикували існуючу систему, ніж пропонували конкретні рішення. Один із піонерів ренесансної педагогіки П.П. Верджеріо (1370—1444), підкреслював, що здобуття знань є справою особистої ініціативи. Водночас він зазначав, що необхідно впровадити певні законодавчі норми в освітню сферу, адже для держави важливо, щоб молодь виховувалася у добрих звичаях, що, своєю чергою, приносить користь суспільству і є благом для самої молоді [6, с. 56].

У працях Еразма Роттердамського (1466—1536) та М. Монтеня (1533—1592) основна увага приділялася тому, якою не повинна бути школа. Обидва гуманісти гостро критикували жахливий стан освітніх закладів свого часу. М. Монтень, наприклад, описував атмосферу в коледжі під час уроків, зазначаючи, що там панує хаос: «Зайдіть у коледж під час занять. Ви почуєте лише гучні крики, шум учнів, яких лякають, і крики вчителів, що втрачають терпіння». Цей опис ілюструє атмосферу, яка панувала в навчальних закладах, і підкреслює потребу в реформах у освіті [3, с. 211].

Еразм Роттердамський також висловлював схожі погляди, рекомендуючи батькам якомога довше тримати своїх дітей вдома. Він наводив численні приклади жорстокості та байдужості з боку вчителів, знущань над новачками та варварських звичаїв серед учнів. Ці свідчення підкреслюють його стурбованість станом освіти та необхідністю змін у навчальних закладах [4, с. 276-281].

Середньовічна школа переживала кризу, що викликало відразу у ренесансних мислителів. Проте деякі гуманісти, зокрема Х.Л. Вівес, висловлювали позитивні ідеї щодо освіти. Іспанський педагог-гуманіст, активно займався розробкою освітніх програм та створенням шкіл для бідних. Х.Л. Вівес мріяв про школу з кваліфікованими вчителями, де панувала б атмосфера доброзичливості та взаєморозуміння, що сприяло моральному, фізичному та естетичному розвитку дітей. Еразм Роттердамський вважав, що школа повинна бути громадською або взагалі не існувати, підкреслюючи важливість контролю над освітнім процесом з боку компетентних органів. Він і Х.Л. Вівес наполягали на доступності та безкоштовності освіти, а також на суспільному піклуванні про неї.

Процес реформування освіти в Європі просувався повільно, зміни Реформації мали стихійний характер. Гуманісти часто виступали в ролі «теоретичних викладачів» та викладали для науки, іноді створюючи навчально-виховні заклади, такі як «Дім радості» Вітторіно да Фельтре та школа-пансіонат Гуаріно да Верона в Італії. Ці проекти були доступні лише еліти і залежали від підтримки заможних верств населення.

Проте з часом збільшилась потреба у змінах в освіті, особливо в містах, де розвивалася торгівля та промисловість. Школа починала відігравати важливу роль в освіті та вихованні порядок із сім'єю. Дослідження К. Фрови та Дж. Петті Бальбі висвітлюють еволюцію міських шкіл Італії в XIV-XV століттях, зокрема, створення шкільної абаки, де викладалася арифметика з практичним ухилом, що відповідало потребам торгівлі та банківської справи. Також з'явилася тенденція до юридичної освіти, після чого батьки бажали залучити дітей до господарських справ якомога раніше [60, с. 135].

I. Краснова акцентує увагу на вихованні «ділової людини» в пополанському середовищі Флоренції, що відображає специфічні потреби суспільства, орієнтованого на торгівлю та підприємництво. У цьому контексті «купецька педагогіка» виникла як відповідь на вимоги епохи, акцентуючи увагу на розвитку практичних навичок, які були важливими для успішної діяльності в бізнесі.

Цей підхід до освіти передбачав не лише набуття теоретичних знань, але й формування характеру, умінь і звичок, необхідних для ведення справ. Виховання «ділової людини» вважалося важливим для забезпечення економічного процвітання Флоренції, де купці відігравали ключову роль у соціально-економічному розвитку. Таким чином, «купецька педагогіка» стала важливим елементом у формуванні нової освітньої парадигми, орієнтованої на практичне застосування знань у реальному житті [61, с. 57]. Як бачимо, ініціатива на цьому етапі належала міській громаді, господарським колам, представникам ділового світу.

Схожі тенденції спостерігаються й в Англії, де відкриття шкіл стало справою привілейованих осіб. У період з 1330 до 1350 року в країні діяло понад 4000 шкіл різного типу: кафедральних, монастирських, колегіальних і гільдійських, що свідчить про наявність щонайменше десяти навчальних закладів у кожному графстві. Такі школи засновувалися не лише церквою, а й заможними купцями, ремісничими корпораціями та місцевими органами влади [20, с. 90 -95].

У XV столітті помітно зросла зацікавленість світською освітою, а навчальні заклади почали більше підпадати під громадське управління. Яскравим прикладом є граматична школа, заснована гуманістом Д. Колетом у 1512 році при соборі Святого Павла в Лондоні. Цю школу фінансувала міська корпорація, а її управлінням займалося «найчесніше й найсправедливіше братство мерсерів Лондона».

Купці активно долучалися до планування, фінансування та управління школами, обираючи інспекторів для контролю за навчальним процесом. Ця

школа володіла земельною ділянкою та крамницею, підпорядковуючись не церкві, а світським органам влади, і протягом більше ніж 30 років залишалася єдиним незалежним навчальним закладом у Лондоні [57, с. 203]. Школа Святого Павла мала найбільшу кількість учнів у всьому королівстві - 153 хлопчики, а також велику кількість викладачів.

Д. Колет запровадив прогресивну класно-урочну систему організації навчання, що не існувала в середньовічній освіті, де здебільшого практикувались лекції та репетиторство. Він визначив чіткий розпорядок дня, виділивши окремих педагогів для кожного класу, що сприяло формуванню поняття «вести клас».

Вступ до школи залежав від природних даних та рівня розвитку дитини. Педагоги активно підтримували зв'язки з батьками учнів, що допомагало забезпечити краще навчання. Багато з практичної школи Святого Павла стали основою для шкільної освіти XVI ст. Д. Колет зумів узагальнити досвід свого часу та втілити найкращі елементи освітнього процесу [37, с. 67].

Реформування освіти також відбувалося через ініціативу університетів. Оксфорд, наприклад, традиційно об'єднував десятки навчальних закладів різного рівня. З кінця XIV століття в університеті почали відкривати підготовчі відділення, які відрізнялися від звичайних шкіл більш обґрунтованою науковою підготовкою. В одному з таких відділень працював Р. Ешем, відомий теоретик та практик англійського шкільництва. Його трактат «Шкільний учитель» вважався зразковим посібником з мови навіть у XX столітті. Р. Ешем запропонував нові методи організації навчання, включаючи «жвавий і сучасний спосіб навчання рідної мови» [63, с. 199].

Молодий сучасник Мюлькастер, вважав, що тривале перебування в школі перетворює навчальний процес на «місце для катування». Тому він запропонував скоротити термін навчання з 10 до 4 років, при цьому інтенсифікувавши навчальний процес. Він також ініціював створення підготовчих закладів для вчителів та соціально-педагогічних факультетів при університетах, де майбутні викладачі могли б отримувати відповідну освіту.

Проте проблема підготовки вчительських кадрів залишалася невирішеною протягом тривалого часу.

Релігійні братства в Північній Європі, зокрема в Англії, Німеччині та Нідерландах, також розробили свої варіанти організації освіти. Особливо активними були «брати спільного життя», які входили в рух «нового благочестя». Цей рух, заснований близько 1376 року Г. Гроте, охопив багато міст Нідерландів і Німеччини, взявши під контроль широку мережу початкових шкіл. Відзначною рисою цієї шкільної системи стало збагачення програм за рахунок гуманітарних дисциплін (*studia humanitatis*) і реорганізація навчального процесу: поділ на класи та їх спеціалізація, а також чітка система управління і контролю за освітньою діяльністю [54, с. 97].

Найбільшим авторитетом користувалася школа в Девентері, яка на кінець XV століття налічувала 2200 учнів, серед яких був Еразм Роттердамський. Її успіх пов'язаний із діяльністю гуманіста О. Гегія, який очолював заклад у 1465 - 1498 роках.

Подібну структуру мала школа братів у Льєжі, де налічувалося 8 класів, кожен з яких мав свій навчальний план. У першому класі вивчалася елементарна граматики, у другому - адаптовані латинські тексти, а в третьому - прозові твори римських авторів, доступні дітям. Починаючи з четвертого класу, учні знайомилися з грецькою мовою, а також вивчали логіку, риторику, композицію, філософію і теологію. Школою керував ректор, який призначав учителів і стежив за наповнюваністю класів. Учні були поділені на «декурії» - групи з десяти осіб, за якими наглядали старші учні [48, с. 134].

Діяльність «братських шкіл» активізувалася під час Реформації в XVI - XVII столітті. Відомою в Європі була школа громади «чеських братів», де учні отримували не лише загальну освіту, а й трудову та професійну підготовку, навчаючись жити і працювати в колективі. Досвід цієї громади став важливим джерелом для педагогічної системи Я. А. Коменського, який сам походив з її середовища [47, с. 234].

Крім того, існували й світські заклади, засновані антитринітаріями, соцініанами, янсеністами та іншими релігійними секторами.

В українському контексті «братські школи» XVI - XVII століття не були унікальним явищем. Вони виникли на основі поєднання православно-християнської, гуманістичної та реформаційної педагогічних культур. Як зазначає Б. Кравців, ці школи сформувалися, поширилися і розгорнули свою діяльність під впливом міських братств і цехів Західної Європи, які почали активізуватися внаслідок поширення ідей Ренесансу й гуманізму.

У XV - XVI столітті на Волині та в Галичині існували міста, які виступали провідниками західних культурних традицій. Ці міста мали магдебурзьке право, а їхні міщани прагнули об'єднати зусилля в освітній сфері, подібно до того, як це відбувалося в Європі. Першою з братських шкіл стала Львівська, заснована в 1586 році, за нею з'явилися Луцька, Вінницька, Київська, Кам'янець-Подільська та інші [44, с. 27-29]. Про зміст навчальних програм та організаційні принципи свідчить «Порядок школьний» - статут Львівського братства. Як і в європейських школах, тут викладали «сім вільних мистецтв», а знання здобувалися від філософів, поетів, істориків та інших.

Важливим аспектом було й вимога до вчителів дотримуватися гуманного ставлення до учнів: «учити дидакал і любити маєть діти вси заровно, як синов богатих, так і сирот убогих». Це підкреслює прагнення братських шкіл забезпечити рівний доступ до освіти для всіх дітей, незалежно від їхнього соціального статусу [16 с. 42].

Увага зверталася на моральне обличчя «дидакала»: він - благочестивий, розумний, витриманий, не п'яниця, не розпусник. Якість навчання контролювалася спеціальними «провізорами». Братчики турбувалися про підготовку вчительських кадрів, налагоджували зв'язки сім'ї і школи. За рівнем організації навчального процесу «братські школи» України відповідали найвищим європейським стандартам, а інколи й перевищували їх.

На повну силу шкільна реформа розгорнулася в Європі вже за часів Реформації. Недаремно Ж. Компейре назвав XVI століття «великою

педагогічною епохою» [66, с. 117]. На цьому етапі Німеччина стала лідером у сфері освітніх реформ, що відбувалися під впливом ідеологів Реформації, зокрема Мартіна Лютера та Філіпа Меланхтона. Вони усвідомлювали важливість освіти для змін суспільства та церкви і зробили ставку на шкільну реформу, щоб посилити свій вплив на молодь.

Мартін Лютер активно закликав міських мешканців не економити кошти на відкриття нових навчальних закладів. У своєму зверненні до бургомістрів і радників німецьких міст у 1524 році він виклав комплексну програму реформування освіти, обґрунтувавши її з гуманістичних позицій. Він підкреслював, що здобуття знань - це «богоугодна справа», а нехтування ними - великий гріх. М. Лютер вважав, що виховання безпосередньо впливає на «добробут, честь і життя всього міста», а його процвітання залежить від наявності «великої кількості учених, розумних, поважних і вихованих городян». Таким чином, освіта стала одним із ключових чинників у формуванні нового суспільства, здатного до змін [17, с. 162].

Практичний і раціональний підхід до освітніх проблем, що спостерігався у реформаторів, поєднувався з активним втручанням у цю сферу. Вони енергійно втілювали ідею «добре впорядкованої школи», створюючи широку мережу міських і сільських навчальних закладів, зосереджуючи увагу на масовій початковій освіті. Так у Німеччині почали виникати народні школи, які забезпечували базову освіту для всіх дітей. На більш високому рівні освіти функціонували латинські школи в містах, де навчання тривало зазвичай три роки, з акцентом на вивчення античної літератури, що свідчило про вплив гуманістичних ідей.

З Реформацією пов'язано також виникнення гімназій у містах, таких як Страсбург, Аугсбург і Нюрнберг. Одним із зразків організації гімназій була Страсбурзька гімназія, очолювана І. Штурмом, який керував нею протягом 40 років. Діяльність В. Тротцендорфа, ректора школи в Гольдберзі, виявила тенденцію наблизити середню освіту до вищої, надаючи дітям знання,

необхідні для вступу до університету. Важливим аспектом управління такими закладами була виборність посад, запозичена з досвіду Римської республіки.

Гімназії та схожі навчальні заклади здебільшого відвідували діти заможних батьків і міської еліти. Натомість решта бюргерства віддавала перевагу традиційним латинським або німецьким школам, які не мали такого ж високого статусу, але залишалися важливими для отримання освіти [16, с. 100].

Ортодоксальна церква, намагаючись зберегти свої позиції в освітній сфері, активно залучала єзуїтів, які досягли значних успіхів у розширенні своїх навчальних закладів по всій Європі. Єзуїтські колегіуми вважалися найкращими для організації навчально-виховного процесу. Багато відомих учених і діячів культури, зокрема Корнель, Декарт, Мольєр, Галілей, Бекон, Дідро та Вольтер, здобули освіту в цих закладах. Хоча Вольтер пізніше висловлював незадоволеність як знання, це сталося вже у XVIII столітті, під час Просвітництва.

У відповідь на педагогіку єзуїтів виникла школа янсеністів, яка поєднувала традиції монастирського виховання з гуманістичними ідеями. У монастирі Пор-Рояль, під керівництвом абата Сен-Сірана, виховувалась велика кількість дітей в атмосфері доброзичливості та любові. Освіта в цьому закладі була на високому рівні, подібному до університетського, і видавалися якісні підручники. Однак через конфлікти з єзуїтами навчальний заклад закритися в 1660 році.

Попри те, що основною метою педагогіки Реформації та Контрреформації було релігійне виховання, церква сприяла розвитку світської освіти. Це призвело до розширення навчальних програм, створення масової початкової освіти та повільного розвитку середньої і вищої освіти в окремих країнах. Освіта стала розглядатися як справа громадської та державної відповідальності, що заклало основи для національних освітніх систем.

Типи шкіл, що сформувалися в середині XVI століття, проіснували в Європі без суттєвих змін понад двохсот років. Це були німецькі гімназії,

французькі коледжі та граматичні школи в Англії, які готували чиновників для державного апарату, зосереджуючи увагу на класичній освіті.

Я.А. Коменський, узагальнюючи досвід того часу, створив освітню вертикаль, що включала «материнську» школу (сімейне виховання), народну школу рідною мовою (елементарну) у селах та малих містах, латинську школу (гімназію) в кожному місті та академію для вищої освіти в державі [35, с. 79].

Підсумовуючи розвиток освіти в епоху Відродження, можна виділити кілька важливих тенденцій, що сформували сучасну освітню систему. Освіта стала важливою складовою суспільного розвитку та визнаною сферою державної відповідальності.

Гуманістичні цінності замінили середньовічний педагогічний ідеалізм на більш реалістичний підхід, орієнтований на індивідуальний розвиток особистості та соціальні потреби. Роль держави зростає, що сприяло створенню національних освітніх

Розвиток гуманістичної педагогіки вніс значні зміни у виховні підходи: акцент ставився на повазі до дитини, розвитку її здібностей та моральному вдосконаленні.

Викладання орієнтувалося на всебічний розвиток особистості, включаючи вивчення мистецтв, мов, природничих наук, що сприяло критичному мисленню та соціальній відповідальності учнів. Педагогічні ідеї Еразма Роттердамського та Мішеля Монтеня відображали потреби глибокого розуміння в освітніх реформах та гуманістичної педагогіки.

Істотний внесок роблять й міські громади та заможні представники ділових кіл, сприяючи розвитку шкіл, зокрема спеціалізованих - торгових, юридичних. В Італії, Англії та інших країнах Європи виникли школи, засновані не лише церквою, але й гільдіями та місцевими купецькими корпораціями, які орієнтовані на практичну підготовку молоді для участі в економічній та громадській ді

Таким чином, освітня система епохи Відродження заклала основи для сучасної освіти, орієнтованої на потреби суспільства та розвиток гармонійної, розумової та морально-розвиненої особистості.

3.2 Педагоги-гуманісти епохи Відродження: Вітторіно Р. да Фельтре, Франсуа Рабле, Мішель Е. де Монтень, Еразм Роттердамський

В епоху Відродження гуманістична педагогіка відіграла важливу роль у формуванні освітніх ідей та методів. Найбільш відомими педагогами того часу були Вітторіно Р. да Фельтре, Франсуа Рабле, Мішель Е. де Монтень, Еразм Роттердамський. Вони заклали основи для подальшого розвитку освітніх ідей, які вплинули на формування сучасних освітніх систем і практик. Їхній внесок у педагогіку досягнутий етапом у переході до більш гуманістичних та індивідуалізованих методів навчання.

Одним із найяскравіших представників епохи Відродження є італійський педагог-гуманіст Вітторіно да Фельтре (1378–1446), котрий започаткував нові підходи до освіти [27, с. 48]. У 1424 році він відкрив школу-інтернат при дворі Герцога Гонзага в Мантуї, яка стала основним центром гуманістичного навчання. Ця школа приймала не лише дітей герцога і його оточення, але й дітей з бідних сімей, фінансування яких брало на себе Вітторіно.

Школа, відома як «Будинок радості», розташовувалася на мальовничому березі озера і мала світлі, просторі кімнати, що відрізняло її від традиційних середньовічних навчальних закладів, які були часто аскетичними і суворими. Назва школи підкреслювала гуманістичний підхід Вітторіно до виховання, де основним завданням було створення сприятливої атмосфери для навчання і розвитку дітей [59, с. 55].

Віторіно акцентував увагу на фізичному вихованні, тому учні займалися такими видами спорту, такими як верхова їзда, плавання, гімнастика та фехтування. Цікаво, що тілесні покарання допускалися лише у випадках антиморальних вчинків, що свідчило про більш гуманний підхід до виховання, ніж у середньовічних школах.

Освітня програма включала вивчення давніх мов, римської та грецької літератури, а також математики, де застосовувалися наукові посібники і практичні роботи. Завдяки своїй різноманітній та інтерактивній програмі школа Вітторіно да Фельтре здобула велику популярність і стала зразком для створення нових гуманістичних шкіл у різних країнах Західної Європи [37, с. 49].

Таким чином, Вітторіно да Фельтре відіграв важливу роль у розвитку педагогіки, заклавши основи для більш сучасних і гуманістичних підходів до освіти, які акцентують увагу на розвитку особистості та здібностей учнів у сприятливій атмосфері.

Франсуа Рабле (1494–1553) був видатним французьким письменником-гуманістом, чия діяльність мала значний вплив на розвиток педагогічної думки епохи Відродження. Найбільш відомий своїм романом «Гаргантюа і Пантагрюель», Рабле виступав проти схоластичного навчання, яке панувало в освітніх закладах того часу. У своїх творах він критикував обмеженість та формалізм традиційної освіти, підкреслюючи необхідність розвитку критичного мислення та активності учнів [36, с. 45].

Основні положення педагогічної системи Рабле були наступними. Рабле різко критикував схоластичне навчання, яке він вважав нічим і порожнім. На його думку, така система не відповідала потребам його учнів і не сприяла їхньому розвитку. Активна участь учнів. Рабле підкреслювався, що навчання має базуватися на інтересах дітей. Він вірив, що учні повинні бути активними учасниками процесу, а не просто спостерігачами. Це стимулює їхню цікавість та мотивацію до навчання. Різноманітність джерел знань. На думку Рабле, знання можна здобувати не лише з книг, а й через спостереження природи, живі бесіди та знайомство з реальним життям. Це підходило до гуманістичного принципу, який ставив акцент на досвіді та індивідуальності учнів.

Універсальні знання. Рабле вважав, що освіта повинна бути всебічною. Він пропонував навчати дітей різним дисциплінам - мовам, математиці,

астрономії, природознавству, історії та праву. Це додатково формувати різносторонню особистість.

Мистецтво у вихованні. Рабле акцентував на важливості мистецтва в освіті. Він вірив, що художня діяльність розвиває естетичний смак і творчі можливості учнів, що сприяє їх загальному розвитку.

Ці положення Рабле не тільки відображали його гуманістичні переконання, а й стали основою для розвитку прогресивних освітніх підходів у наступні епохи [36, с. 46]. Вплив Франсуа Рабле на педагогічну думку був великим. Його ідеї заклали основи гуманістичної педагогіки, акцентуючи важливість активного навчання, критичного мислення та індивідуального підходу до кожного учня.

Рабле наголошував на тому, що освіта має бути цікавою і взаємодійною, а не лише формальною чи авторитарною. Ці принципи стали основою для розвитку сучасних освітніх методик, які сприяють більш ефективному і творчому навчанню [27, с. 98].

Таким чином, Франсуа Рабле відіграв важливу роль у переході від традиційних методів навчання до більш прогресивних підходів, які орієнтовані на розвиток особистості вчення та врахування його інтересів. Його роботи і сьогодні залишаються актуальними в контексті педагогічних реформ і пошуку нових форм освіти.

Еразм Роттердамський (1469–1536) є одним із найзначніших педагогів-гуманістів епохи Відродження. Його ідеї та праці вплинули на формування гуманістичної педагогіки, а також на освітні системи в Європі. Його головні роботи: памфлети «Християнський государ», «Скарга миру», «Похвала глупоті», «Грубі вчителі», «Домашні бесіди» та ін. [17, с. 54].

Основні риси педагогічної думки Еразма Роттердамського можна сформулювати таким чином, що Еразм виступав проти схоластичного підходу в освіті, вважаючи, що він зосереджений на механічному запам'ятовуванні фактів, а не на глибокому розумінні матеріалу. Він вірив, що навчання має бути осмисленим і цікавим. Еразм також наголошував на важливості розвитку

особистості кожного учня. Він вважав, що освіта повинна виробляти індивідуальні здібності та інтереси учнів, а також формувати їхнє критичне мислення [31, с. 47-48].

Для Еразма освіта була не лише про знання, але й про мораль. Він вірив, що навчання повинно формувати добродішних і відповідальних громадян, які можуть зробити внесок у суспільство. Еразм підкреслював, що знання можна отримати не лише з книг, але й через спостереження, досвід і спілкування. Він заохочував учнів до активного вивчення світу навколишнього середовища. Еразм виступав за те, щоб освіта була доступною для всіх, незалежно від соціального статусу. Він вірив, що знання повинні бути демократичними, що допоможуть розвитку суспільства.

Еразм Роттердамський значно вплинув на розвиток гуманістичної педагогіки. Його підходи стали основою для подальших реформ в освіті, що орієнтувалися на розвиток критичного мислення, індивідуальності та моральності учнів. Еразм заклав основи для сучасних освітніх систем, акцентуючи увагу на важливості виховання, яке виходить за межі традиційного навчання [17, с. 46]. Ці риси педагогічної думки Еразма Роттердамського стали основою для подальших освітніх реформ, що орієнтовані на більш гуманістичний та індивідуальний підхід до навчання.

Мішель Ейкем де Монтень (1533–1592) - видатний французький філософ, есеїст і письменник, який вніс значний вклад у розвиток гуманістичної думки та освіти в епоху Відродження. Його ідеї та погляди залишили глибокий слід у філософії, педагогіці та культурі.

У своїх роботах Монтень активно критикував традиційні релігійні доктрини. Він стверджував, що всі релігії, включаючи християнство, є вигадками людей, призначеними для контролю над суспільством. На його думку, релігія часто провокує фанатизм, нетерпимість і конфлікти, тому він закликав до більш раціонального підходу до віри та знань. Монтень виступав за справжню науку, що базується на досвіді і спостереженні, а не на сліпому слідуванні авторитетам або традиціям.

Монтень вважав, що освіта повинна формувати критичне мислення, самостійність думок та відкритість до нових ідей в учнів. Основними принципами його педагогічної системи були: *критичне ставлення* (Монтень підкреслював важливість формування критичного мислення у дітей. Він вірив, що учні повинні вміти аналізувати інформацію, задавати питання і сумніватися у встановлених авторитетах); *культ розуму* (за Монтеєм, освіта повинна зосередитися на розвитку інтелекту, формуванні аналітичних здібностей та самостійного мислення. Учні повинні вчитися не тільки запам'ятовувати факти, а й розуміти їх значення); *прищеплення смаку до наук* (Монтень наголошував, що навчання має бути цікавим і захоплюючим, щоб учні любили науки. Важливо, щоб наставники вміли викликати інтерес і захоплення у своїх учнів); *моральне виховання* (разом із розвитком інтелекту, Монтень вважав необхідним виховувати в дітей високі моральні якості. Він акцентував на важливості етики, доброчесності та відповідальності); *оптимістичний підхід до філософії* (Монтень виступав проти аскетичної етики, характерної для середньовічного християнства, і вимагав, щоб учням викладалася філософія, наповнена оптимізмом та вірою в можливість людини)[19, с. 52].

Отже можна сказати що Мішель Монтень став важливою постаттю в історії філософії і педагогіки, чия думка про освіту як про шлях до розвитку особистості, критичного мислення і моральності залишилася актуальною і в наші дні. Його роботи, зокрема «Есе» (Essais), стали основою для подальших роздумів про людську природу, знання і роль освіти в суспільстві. Монтень запровадив новий підхід до навчання, який враховує індивідуальні можливості та потреби учнів, закладаючи основи для сучасних освітніх теорій.

Підсумовуючи можна сказати що Епоха Відродження стала періодом становлення гуманістичної педагогіки, орієнтованої на розвиток індивідуальних можливостей учнів і врахування їхніх потреб. Вітторіно да Фельтре, Франсуа Рабле, Еразм Роттердамський і Мішель де Монтень зробили вагомий внесок у формування освітніх ідей, що акцентували всебічний розвиток особистості, критичне мислення, моральність і гуманістичний підхід

до навчання. Їхні концепції заклали основи для сучасних освітніх систем, які орієнтовані на інтереси й індивідуальність учнів.

Вітторіно да Фельтре створив школу-інтернат «Будинок радості», де забезпечив комфортні умови навчання, звертаючи увагу на фізичний і моральний розвиток учнів. Франсуа Рабле критикував навчальний підхід, закликаючи до активного залучення учнів у процес навчання, використання різних джерел знань і розвитку творчого потенціалу. Еразм Роттердамський акцентував на розвитку особистості учнів, важливості морального виховання та доступності освіти для всіх, незалежно від соціального статусу. Мішель де Монтень закликав до виховання критичного мислення й самостійності, наголошуючи на необхідності раціонального підходу до навчання.

Таким чином, їх ідеї були розроблені обґрунтованими для сучасних педагогічних реформ, спрямованих на особистісний розвиток, індивідуальний підхід і взаємодію між учнями і вчителями.

3.3 Педагогічні ідеї Томаса Мора і Томазо Кампанелли

Томас Мор і Томазо Кампанелла були видатними мислителями епохи Відродження, які в своїх роботах розглядали питання освіти, виховання та суспільного устрою. Обидва мислителі підкреслювали важливість освіти для розвитку суспільства та індивіда. Їхні ідеї мали значний вплив на подальший розвиток педагогічної думки та утопічної філософії в Європі.

Думка про виховання молодого покоління в процесі трудової діяльності, висловлена Томасом Мором, є однією з основних ідей його утопічного соціалізму. Мор, англійський гуманіст і політичний діяч, у своїй праці «Утопія» описує ідеальне суспільство, де освіта та праця становлять невід'ємну частину життя громадян.

Мор вважав, що виховання має проходити через активну участь у трудовій діяльності. Він стверджує, що знання, отримані в навчальному процесі, повинні бути тісно пов'язані з практичними навичками. Це дозволяє учням не лише засвоювати теорію, а й застосовувати її на практиці. Наприклад,

землеробство вивчається як наука, але також і на полях, що дає можливість учням здобувати реальний досвід.

В «Утопії» Мор підкреслює важливість гуманістичної моралі в освіті. Він вірив, що навчання повинно формувати моральні якості особистості, розвивати почуття співпраці, відповідальності та поваги до праці. Це важливо для формування свідомих громадян, які здатні брати участь у суспільному житті.

Томас Мор наголошує на принципах загального навчання, яке має бути доступним для всіх дітей, незалежно від їх статі. Це свідчить про його прагнення до рівноправності у вихованні, що було революційним підходом для його часу. Він вірив, що обидві статі повинні мати рівні можливості для отримання освіти. В «Утопії» відсутня приватна власність, а ресурси і виробництво організовані таким чином, щоб служити на благо всього суспільства. Це означає, що всі громадяни мають рівні права на доступ до освіти, праці та матеріальних благ.

Мор також акцентує увагу на важливості самоосвіти, вважаючи, що кожна особа повинна мати можливість продовжувати навчання і самовдосконалення протягом всього життя. Це допомагає формувати активних і свідомих громадян, здатних до критичного мислення та аналізу. Однією з важливих ідей Мора є подолання відмінностей між фізичною та розумовою працею. Він вважав, що всі види діяльності є важливими і необхідними для розвитку суспільства. Це дозволяє створити гармонійне суспільство, в якому кожен може реалізувати свої здібності.

Таким чином, педагогічні ідеї Томаса Мора про виховання молодого покоління в процесі трудової діяльності базуються на поєднанні освіти і праці, гуманістичних цінностях, рівноправності у навчанні, самоосвіті та інтеграції фізичної і розумової праці. Його концепція виховання стала основою для подальших педагогічних ідей і реформ, що підкреслюють важливість розвитку всебічно розвинутої особистості в суспільстві [30, с. 35-89].

Ще одним представником утопічного соціалізму був італійський мислитель Томазо Кампанелла (1568–1639) - один із найвидатніших італійських

мислителів епохи Відродження та раннього Нового часу. Він належав до кола утопічних соціалістів і залишив важливий внесок у розвиток політичної філософії завдяки своїм ідеям про справедливий та ідеальний суспільний лад.

У 15 років пішов у монастир ордену домініканців, де познайомився з творами античних мислителів, середньовічних теологів і натурфілософів епохи Відродження. Вільнодумство Кампанелли, виступи на захист натурфілософії викликали переслідування з боку інквізиції. За участь у змові проти іспанського гніту в Неаполітанському королівстві і спробу заснувати демократичну республіку Кампанелла був у 1602 р. засуджений до вічного ув'язнення, однак у 1629 р. звільнений і виїхав у Францію.

Педагогічні ідеї Томазо Кампанеллі відображають його гуманістичні погляди на освіту і роль знань у побудові ідеального суспільства, яке він описав у своєму творі «Місто Сонця» (*Civitas Solis*). Освіта в цьому утопічному суспільстві займає центральне місце, і всі громадяни мають доступ до знань та навичок, деяких для гармонійного співіснування та розвитку.

Освіта для всіх. В «Місті Сонця» Кампанелла запропонував систему освіти, яка була доступною для всіх громадян незалежно від їхнього соціального статусу чи статті. В ідеальній державі знання повинні бути відкритими його і загальнодоступними, після чого вони є основою суспільної рівності та прогресу.

Об'єднання праці й навчання. Однією з ключових педагогічних ідей Кампанеллі було те, що навчання має поєднуватися з практичною діяльністю. Він наголошував, що всі члени суспільства повинні працювати, зокрема займатися сільськогосподарською та ремісничою працею, що є важливою частиною виховання громадян. Таким чином, освіта спрямована на розвиток не лише інтелектуальних, але й практичних навичок.

Фізична та інтелектуальна гармонія. Кампанелла вважав, що гармонійний розвиток людини повинен включати як фізичну, так і інтелектуальну складову. Він підкреслював значення фізичного виховання

нарівні з інтелектуальним, щоб громадяни були не лише освіченими, але й здоровими та сильними.

Колективна відповідальність за освіту. Утопія Кампанеллі обґрунтовується на принципах рівності та спільної власності, що відображаються і в його підході до освіти.

В «Місті Сонця» за освіту відповідає колектив, а не окремі особи. Педагогіка в такому суспільстві спрямована на те, щоб кожен громадянин був вихований у дусі соціальної відповідальності та громадянських обов'язків.

Освіта як шлях до морального вдосконалення. Кампанелла вірив, що через себе можна виховати добродішних і моральних людей, які будуть готові служити на благо суспільства. Він наголошував на важливості морального виховання, яке вдається уникнути та ускладнення розвитку альтруїзму.

Природні здібності та професійне спрямування. В «Місті Сонця» найдібніші громадяни займаються наукою і мистецтвом. Кампанелла вважав, що кожен має бути зайнятою діяльністю, яка відповідає його природним здібностям і талантам. Освіта повинна допомогти виявити ці можливості та спрямувати їх у правильне русло для всього суспільства.

Кампанелла вважав, що в ідеальному суспільстві всі громадяни будуть отримувати освіту, яка допоможе їм не лише досягти власного потенціалу, але й зробити вагомий внесок у розвиток суспільства. Його педагогічні ідеї відображають ренесансний гуманізм, підкреслюючи важливість розвитку особистості та інтелектуальної свободи [70, с.156-186].

Отже можна сказати що Томас Мор і Томазо Кампанелла - видатні мислителі епохи Відродження, чії ідеї про освіту, виховання та ідеальний суспільний устрій стали основою для розвитку утопічної та педагогічної думки.

У своїй «Утопії» Мор підкреслював важливість трудового виховання, де навчання поєднується з практикою: молодь отримує знання через ремесла та землеробство, що сприяє розвитку моральних якостей і відповідальності. Він також виступав за рівноправний доступ до освіти для всіх дітей незалежно від статі. Кампанелла, у свою чергу, у «Місті Сонця» наголошував на важливості

загальнодоступної освіти, яка компенсує інтелектуальний та фізичний розвиток, моральне виховання і відповідальність перед суспільством. Його ідеї підкреслювали значення професійного спрямування за природними здібностями.

Таким чином, педагогічні концепції обох мислителів, засновані на принципах гуманізму та соціальної рівності, мали вагомий вплив на формування гармонійного суспільства та розвиток педагогіки.

Підводячи підсумки можна сказати Епоха Відродження стала ключовим періодом у становленні гуманістичної педагогіки, яка акцентувала розвиток індивідуальних можливостей учнів і врахування їхніх потреб. Видатні мислителі цього часу - Вітторіно да Фельтре, Франсуа Рабле, Еразм Роттердамський і Мішель де Монтень - зробили вагомий внесок у формування освітніх ідей, що акцентували всебічний розвиток особистості, критичне мислення та моральність.

Вітторіно да Фельтре створив школу-інтернат «Будинок радості», забезпечуючи комфортні умови для навчання, зосереджуючи увагу на фізичному та моральному розвитку учнів.

Франсуа Рабле критикував традиційні методи навчання, закликаючи до активного залучення учнів, використання різних джерел знань та розвитку творчого потенціалу.

Еразм Роттердамський наголошував на важливості морального виховання та доступності освіти для всіх, незалежно від соціального статусу.

Мішель де Монтень закликав до розвитку критичного мислення й самостійності, підкреслюючи необхідний раціональний підхід до навчання. Ідеї цих мислителів заклали основу для сучасних освітніх систем, які орієнтовані на інтереси та індивідуальність учнів, сприяючи особистісному розвитку, індивідуальному підходу і між взаємодіями учнів і вчителями.

Томас Мор і Томазо Кампанелла також відіграли важливу роль в освітніх концепціях епохи Відродження. У своїй «Утопії» Мор підкреслював важливість

трудового виховання, поєднуючи навчання з практикою, а Кампанелла в «Місті Сонця» наголошував на значущі загальнодоступної освіти.

Таким чином, педагогічні концепції цих мислителів, засновані на принципах гуманізму та соціальної рівності, мали вагомий вплив на формування гармонійного суспільства та розвиток педагогіки. Їхня спадщина залишається актуальною і сьогодні, впливаючи на сучасні педагогічні ідеї та практику, а також формуючи проявлення ролі освіти в суспільстві.

РОЗДІЛ 4. ВПЛИВ РЕФОРМАЦІЇ НА РОЗВИТОК ПЕДАГОГІЧНОЇ ДУМКИ І ОСВІТИ В ЄВРОПІ В XVI-XVII СТ

4.1 Особливості розвитку шкільництва й педагогічної думки епохи Реформації

Реформація - це релігійний рух, який виник у XVI столітті в Західній Європі і був зумовлений потребою змін у християнській церкві. Основними фігурами цього руху стали Ян Гус з Чехії, Мартін Лютер з Німеччини та Жан Кальвін з Франції. Цей період також привів до виникнення протестантизму - нового відгалуження християнства, яке виступало проти католицької церкви [1, с. 46-60].

Однією з основних ідей реформаторів була необхідність освіти для широких верств населення. Вони вважали, що знання Біблії та основ християнської віри повинні бути доступними кожному, а не лише священнослужителям [1, с. 46-60].

Реформація, ініційована Мартіном Лютером та іншими реформаторами, мала на меті - критично переосмислити та реформувати релігійні структури, особливо католицьку церкву. Її центральною ідеєю стало повернення до першоджерела християнської віри - Біблії, яка, на думку реформаторів, мала бути доступною для кожного віруючого. Це вимагало перекладу Святого Письма на національні мови, оскільки до цього основним текстом для богослужінь була латина, доступна лише для духовенства та освічених верств

суспільства. Наприклад, переклад Біблії Мартіном Лютером на німецьку мову став потужним кроком у цьому напрямі [67, с. 468]. З метою забезпечення доступності Біблії, Реформація сприяла розвитку початкової освіти рідною мовою.

Протестантські діячі, такі як Філіпп Меланхтон, наголошували на важливості шкільної освіти для всіх верств населення, що вважалося необхідним для духовного розвитку особистості. Цей підхід радикально відрізнявся від гуманістичних ідей Відродження, що більше зосереджувалися на інтелектуальному та культурному розвитку індивіда.

Попри спільну критику феодальної системи, Відродження орієнтувалося на відновлення світського знання і мистецтва, в той час як Реформація бачила вирішення суспільних проблем через релігійну реформу, яка зміцнювала християнську віру і моральність. Протестанти виступали за прості, доступні церковні обряди, заперечуючи розкіш і церковний авторитаризм [64, с. 121].

Однією з основних вимог Реформації було забезпечення можливості для кожної дитини читати Біблію рідною мовою. Це стало важливим кроком у розвитку освіти, оскільки дало можливість широким верствам населення безпосередньо взаємодіяти з релігійними текстами, які раніше були доступні лише в латині [43, с.190].

До Реформації Біблія здебільшого була доступною лише латинською мовою, і її читання було привілеєм освіченого духовенства. Протестанти ж виступили за переклад Біблії на національні мови, щоб зробити її доступною для всіх віруючих, незалежно від їхнього соціального стану. Ця вимога суттєво вплинула на поширення грамотності серед населення, оскільки тепер читання Біблії стало не просто релігійним обов'язком, але і ключовим аспектом духовного життя кожної людини. Щоб дати можливість усім читати Святе Письмо, необхідно було впроваджувати початкову освіту для широких верств населення. Однією з цілей реформаторів було б навчити дитину читати і писати рідною мовою, нарешті це було основним засобом доступу до релігійних текстів [62, с. 70].

Реформаційні діячі, такі як Мартін Лютер і Філіп Меланхтон, активно сприяли перекладу Біблії на німецьку мову, що мало величезний вплив не тільки на релігійне, але й на культурне життя Німеччини. Лютер, переклавши Біблію німецькою мовою, зробив її доступною не лише для духовенства, а й для простих людей. Це стимулювало розвиток системи освіти, зокрема початкових шкіл, де діти навчалися грамоти та отримували базові знання, необхідні для читання Святого Письма [62, с. 45].

Аналогічні процеси відбувалися і в інших країнах Європи, де також протестанти вимагали перекладу Біблії на національні мови. У Франції, наприклад, Жан Кальвін сприяв створенню шкіл, де навчання проводилось французькою мовою, що дозволяло широким верствам населення отримувати доступ до релігійних текстів. У Нідерландах Реформація також привела до розвитку шкільної системи, де викладання велося рідною мовою, і акцент ставився на читанні Біблії. В Англії, протестанти підтримували переклад Біблії на англійську мову, що стало важливим фактором у розвитку освіти. Переклад «Короля Якова» (1611 р.) зробив Святе Письмо доступним для англійського народу, що стимулювало популяризацію освіти серед усіх верств населення.

Реформація стала каталізатором для розвитку освітніх систем у багатьох європейських країнах, які почали впроваджувати навчання рідною мовою, що забезпечувало доступ до релігійних знань і сприяло поширенню гуманістичних ідей. Це заклало основи для подальших освітніх реформ у Новий час, які підкреслювали важливість освіти для всіх верств населення [8, с. 95-100].

Вимога обов'язкового навчання в рідній мові призвела до створення нових навчальних закладів, які пропонували початкову освіту для всіх дітей, незалежно від соціального статусу [28, с. 67]. Нові навчальні заклади, як початкові школи, так і університети, забезпечили доступність освіти для всіх, сприяючи формуванню освіченого суспільства, що відіграло важливу роль у розвитку культури та науки в наступні століття.

Початкову освіту здобували переважно в маленьких школах, що базувалися в громадах, де навчання проводилися місцевими священиками або

вчителями. У Німеччині та Швейцарії, де протестантизм мав великий вплив, початкові школи стали звичайним явищем, а їхні програми навчання включали читання Біблії, грамоту, арифметику та основи релігії.

Важливим аспектом була вимога забезпечення освіти для дівчаток, що стало новим кроком у розвитку освіти. У протестантських громадах виникали школи, де дівчата могли навчатися читанню, письму та релігійним основам, що дало змогу жінкам отримати освіту, раніше доступну лише для хлопців [1, с.87-102].

В результаті цієї політики відбулася значна демократизація освіти, адже вона стала доступною для всіх верств населення, а не лише для аристократії чи духовенства. Освіта почала сприйматися як право кожної дитини, що суттєво змінило соціальну структуру суспільства.

У середніх школах періоду Реформації основна увага приділялася вивченню латинської, грецької та давньоєврейської мов, оскільки саме цими мовами були написані Священні книги. Це знання було необхідним для вивчення релігії та теології. [1, с.130]. Латинські школи стали ключовими освітніми інституціями епохи Реформації. Вони були засновані з метою підготовки молоді до «учених» професій, зокрема в галузі теології, філософії та юриспруденції.

Головними предметами навчання в латинських школах були латинська, грецька та давньоєврейська мови, оскільки саме на цих мовах були написані Священні книги. У навчальному процесі акцентувалася важливість знань про Біблію та християнську етику [7, с. 120]. Однією з особливостей латинських шкіл був акцент на вивчення класичних мов: латинської, грецької та давньоєврейської. Ці мови вважалися надзвичайно важливими, оскільки саме ними були написані канонічні тексти християнства - Біблія та богословські твори. Латинська, як мова католицької церкви та наукових трактатів, займала центральне місце у навчальному процесі.

Вивчення грецької та давньоєврейської також мало велике значення, оскільки воно дозволяло учням читати тексти Старого та Нового Завітів в

оригіналі, що було однією з ключових ідей Реформації [65, с. 186]. Реформатори, зокрема Мартін Лютер і Філіпп Меланхтон, наголошували на важливості класичної освіти як засобу підготовки духовенства та інших освічених верств суспільства.

У латинських школах молодь навчали граматики, риторики, діалектики, а також релігійних дисциплін, акцентуючи увагу на Біблії та християнській етиці. Учні повинні були не лише оволодіти мовами для читання Священних Писань, а й засвоїти християнські моральні цінності, які допомагали формувати глибоку віру та духовність. Біблія та її коментування були центральними елементами навчальної програми.

У школах читання та інтерпретація Святого Письма ставали базою для розвитку критичного мислення, здатності самостійно розуміти релігійні тексти. Латинські школи сприяли не лише розвитку освіти в межах церковної традиції, але й формуванню інтелектуального елітарного прошарку, що брав активну участь у процесах соціальних та релігійних перетворень [3. 120-140].

Таким чином, латинські школи стали основою формування нового освітнього і релігійного підходу в період Реформації, що зосереджувався на християнській етиці та вивченні мов, які відкривали доступ до священних текстів і античної спадщини.

Однією з перших відомих латинських шкіл була десятирічна школа, заснована Йоганном Штурмом у Страсбурзі в 1537 році. Ця школа стала прообразом класичних гімназій. Штурм, який очолював її впродовж 45 років, трансформував її з маловідомого навчального закладу в одну з найвідоміших шкіл того часу [38, с. 56]. У 1566 році гімназія була реорганізована в академію з правом присудження ступенів бакалавра та магістра, що стало важливим кроком у розвитку вищої освіти в Європі. Основними предметами в латинських школах були латинська, грецька та давньоєврейська мови, оскільки саме цими мовами були написані священні тексти [43, с. 150-165].

Педагогічні нововведення Реформації, такі як латинська школа підготовки молоді та недільна катехізація дітей, мали значний вплив на

розвиток освіти. Вони забезпечували доступ до знань, розвивали критичне мислення і сприяли формуванню свідомих громадян, що відповідали вимогам сучасного суспільства.

Катехізація дітей та недільні школи відіграли важливу роль у процесі поширення релігійних знань під час Реформації, ставши потужними інструментами виховання свідомих громадян. Ці навчальні заклади були спрямовані на те, щоб навчити дітей основам християнської віри, розкриваючи зміст Біблії та її моральні принципи [62, с. 56]. Основними принципами катехізації та навчання в недільних школах у період Реформації були: *доступ до релігійних знань* (недільні школи забезпечували дітям можливість вивчати Біблію та християнські вчення. Це було важливо, адже раніше релігійні тексти були доступні переважно на латині, і більшість людей не могли їх зрозуміти); *викладання рідною мовою* (дозволяло дітям безпосередньо взаємодіяти з текстами та глибше їх осмислювати); *формування моральних і духовних цінностей* (у цих школах акцентувалися не лише на знаннях, а й на вихованні моральних якостей. Учні вивчали добродійність, справедливість, милосердя і важливість любові до ближнього. Це формувало у дітей свідомість відповідальності за свої вчинки і бажання допомагати іншим); *підвищення грамотності* (катехізація сприяла розвитку грамотності серед молоді. Діти вчилися читати і писати, що стало важливим кроком у забезпеченні доступу до освіти для широких верств населення. Батьки почали розуміти важливість навчання і заохочували своїх дітей відвідувати недільні школи); *активна участь у суспільному житті* (випускники недільних шкіл ставали активними учасниками своїх громад. Здобуті знання дозволяли їм обговорювати релігійні питання, брати участь у церковних заходах і активно взаємодіяти з іншими членами суспільства. Це сприяло формуванню свідомої та активної громади) [62, с. 64].

Отже, катехізація та недільні школи стали важливими елементами освітньої системи в епоху Реформації, формуючи не лише релігійні знання, але

й моральні цінності, підвищуючи рівень грамотності та сприяючи активній участі молоді у суспільному житті.

У період Реформації педагоги відігравали ключову роль у формуванні нових освітніх систем, впроваджуючи ідеї рівного доступу до знань та виховання свідомих громадян, що відповідали вимогам часу. Вони активно пропагували навчання рідною мовою, що сприяло розвитку початкових шкіл та підвищенню загальної освіти серед населення [21, с. 58-64].

Вольфганг Ратке (1571–1635), відомий також як Ратіхій, був видатним педагогом періоду Реформації, який зробив важливий внесок у розвиток освіти й методики навчання. Ратке вивчав теологію та філософію в університеті м. Росток, що сформувало його світогляд та педагогічні принципи.

Вольфганг Ратке зробив значний внесок у розвиток освітніх методик. Він наголошував на природному відповідному вихованні, де навчальний процес повинен слідувати за природними законами розвитку учнів. Ратке вважав, що матеріал слід подавати поступово, від простих до складніших понять. Він також підтримував навчання рідною мовою, вбачаючи в цьому важливий елемент кращого засвоєння знань, на противагу поширеному тоді використанню латини. Крім того, педагог активно використовував наочні посібники для полегшення розуміння учнями навчального матеріалу.

Одним з ключових принципів Ратке було навчання за схемою «від конкретного до абстрактного», де учні спочатку освоюють конкретні знання, а вже потім переходять до абстрактних концепцій. Він також підкреслював важливість систематичного повторення та виконання вправ для закріплення знань. Ратке вважав, що підтримання інтересу учнів до навчання є важливим завданням педагога, тому він закликав використовувати методи, які роблять навчальний процес цікавим і мотивуючим. Він також став одним із перших, хто розробив звуковий метод навчання грамоти, що значно спростило процес оволодіння читанням і письмом.

Нарешті, Ратке створив ефективну систему навчальних правил, яка пізніше вплинула на педагогічні засади Яна Амоса Коменського. Коменський

навіть визнавав значення робіт Ратке, що підкреслює важливість його внеску в розвиток освіти [21, с. 123-128].

Філіпп Меланхтон, псевдонім Шварцерд, був одним із провідних діячів Реформації та зробив вагомий вплив на розвиток німецької педагогіки. Його педагогічні погляди формувалися під впливом ідей античних мислителів і гуманістів епохи Відродження, таких як Марк Фабій Квінтіліан і Вітторіно да Фельтре.

Меланхтон, будучи прихильником класичної освіти, вважав знання мов, зокрема грецької, латинської та давньоєврейської, ключовими для засвоєння античної спадщини, що сприяє формуванню морально цілісної особистості.

Реформатор зробив значний внесок у реформування німецької освітньої системи, впроваджуючи нові підручники з різних дисциплін, таких як граматики, логіка, риторика, історія, етика та природознавство. За його участі були реорганізовані університети в Лейпцигу, Гейдельберзі, Тюбінгені, Ростоку, а також відкриті нові навчальні заклади в Кенігсберзі, Марбурзі та Ієні. Його план організації шкільної системи Саксонії став зразком для багатьох інших німецьких держав.

Завдяки впровадженню реформ Меланхтон здобув почесний титул «Учитель Німеччини», що підкреслювало його величезний внесок у розвиток народної освіти та шкільництва в Німеччині [40, с. 45-50].

Отже можна сказати Реформація помітно вплинула на освітню систему, сприяючи її демократизації та забезпечуючи доступ до знань для широких верств населення. Основними рисами шкільної системи епохи Реформації були наступними:

Доступність освіти. Однією з ключових ідей Реформації було переконання в тому, що кожен віруючий повинен мати можливість читати Біблію. Це вимагало, щоб освіта стала доступною не лише для представників вищих верств суспільства, а й для простих людей. У цей період почали відкриватися недільні школи та латинські школи, які забезпечували навчання дітей з різних соціальних груп.

Створення системи загальної освіти. Протестантські реформатори, такі як Мартін Лютер і Філіпп Меланхтон, наполягали на необхідності створення системи освіти, яка б охоплювала всі верстви населення. Вони вважали, що освіта є важливим інструментом для виховання свідомих і відповідальних громадян, здатних брати участь у релігійному і суспільному житті.

Розвиток нових освітніх інститутів. У зв'язку з потребами суспільства в освічених кадрах, в епоху Реформації почали виникати нові навчальні заклади, такі як протестантські університети та школи, які пропонували навчання з використанням рідної мови. Це дозволило підвищити рівень освіти серед населення і сприяло формуванню нового освітнього середовища.

Зміна підходів до навчання. Освіта в епоху Реформації також зазнала змін у методах викладання. Замість суворого акценту на латинській мові та класичних текстах, навчання стало більш практичним, з акцентом на розуміння і осмислення матеріалу. Важливість індивідуального підходу до учнів і розвитку їх критичного мислення стала пріоритетом у педагогічній практиці.

Реформація справила глибокий вплив на розвиток освіти, сприяючи її демократизації і створенню системи, яка забезпечувала доступ до знань для всіх верств населення. Ці зміни мали довготривалий вплив на освітню систему в Європі, закладаючи основи для сучасної педагогіки та освіти в цілому.

Таким чином, Реформація XVI століття стала першим етапом у розвитку освіти та суспільної свідомості Західної Європи. Цей релігійний рух, ініційований Мартіном Лютером, Яном Гусом і Жаном Кальвіном, відповідав на потребу змін у церкві та критиці католицького авторитаризму. Однією з ключових ідей реформаторів було забезпечено доступ до освіти для всіх, зокрема через переклад Біблії на національні мови, що сприяло підвищенню грамотності та особистісному розвитку.

Реформація відкрила можливості для навчання не лише духовенства, але й широких верств населення. Завдяки реформаторським ідеям були засновані нові навчальні заклади, зокрема початкові школи, які надавали базову освіту

рідною мовою. Латинські школи, що зосередилися на класичних мовах та релігійних дисциплінах, також підготували освічені верстви суспільства.

Реформація не тільки змінила релігійні структури, але й стала каталізатором освітніх реформ, заклавши основи для нової ери, де освіта стала правом кожної дитини. Цей рух підкреслив важливість освіти для формування свідомого та активного громадянства, що вплинуло на подальший розвиток педагогічної думки і системи освіти.

4.2 Єзуїтська система виховання в період Контрреформації

Єзуїтська система виховання, започаткована в період Контрреформації, стала одним із найважливіших інструментів Католицької церкви для протидії протестантському руху. Її основоположником був Ігнатій Лойола (1491–1556), який заснував орден єзуїтів у 1534 році. Основною метою ордену було відновлення впливу Католицької церкви через освіту та виховання молоді.

Єзуїтські школи вирізнялися високою дисципліною, інтелектуальними вимогами та релігійним вихованням [64, с. 132]. Єзуїти заснували багато шкіл, коледжів і університетів у Європі та інших частинах світу. Їхні заклади, такі як Падуанський університет, Гренобль та інші, стали осередками наукової та культурної діяльності. Вони пропонували навчальні програми, які поєднували класичні предмети (латина, риторика, філософія) з релігійними науками.

Єзуїтські школи використовували інноваційні методи навчання, включаючи активні методи, дискусії та особисті наставництва. Вони заохочували учнів до критичного мислення, самостійності та розуміння релігійних текстів. Важливе місце займали також моральні і етичні аспекти виховання.

Висока дисципліна та релігійне виховання були іншими характерними рисами єзуїтських шкіл. Учні підлягали строгим правилам, які формували в них почуття відповідальності, чесності та вірності католицьким цінностям. Водночас єзуїти запозичили багато елементів гуманізму, які прагнули

об'єднати раціональність з релігійними цінностями. Вони навчали учнів цінувати класичну культуру, але в контексті католицької етики.

Єзуїтська система виховання сприяла підвищенню загальної освіти в європейських суспільствах, протистояла протестантизму і закріплювала позиції Католицької церкви. Єзуїтські школи підготували багатьох відомих діячів у різних сферах, від науки до мистецтва [24, с. 25-45]. Члени ордену зробили вагомий вклад у розвиток освіти, створюючи школи, що мали на меті не лише поширювати знання, а й зміцнювати католицьку віру. Їхні зусилля були особливо спрямовані на вплив на заможні верстви населення через освітню систему, яка поєднувала навчання з духовною підготовкою.

Основний фокус єзуїтських шкіл був зосереджений на середній і вищій освіті, що забезпечувало виховання освіченої еліти, здатної стати захисниками католицизму в умовах протистояння з протестантським рухом [64, с. 66]. У період Контрреформації, єзуїти, як частина католицької реакції на поширення протестантських ідей, активно розвивали систему освіти, яка мала на меті не лише релігійне виховання, а й формування лояльності до католицької церкви.

Важливим аспектом їхньої освітньої діяльності стало створення загальнодоступних безкоштовних початкових шкіл. Це було частиною ширшої стратегії залучення широких верств населення до католицизму [46, с. 90].

Єзуїти активно прагнули зробити початкову освіту доступною для дітей із різних соціальних верств аби зробити їх відданими католицькій церкві. Хоча їхньою головною метою була середня і вища освіта для молоді з заможних сімей, початкові школи стали важливим інструментом для поширення католицизму серед широких верств населення, зокрема бідніших верств. Безкоштовне навчання дозволило єзуїтам залучати до своїх шкіл тих, хто раніше не мав можливості отримати освіту, зокрема дітей з найменш забезпечених родин [64, с. 78].

Основою навчання в цих школах було релігійне виховання. Дітей навчали основам католицької віри, читанню та письму, щоб вони могли самостійно вивчати Біблію та катехізис. Єзуїти вважали, що якщо діти з раннього віку

будуть занурені у вивчення християнських догм, вони виростуть вірними прихильниками католицизму.

Шкільна система єзуїтів також мала на меті протидію протестантській Реформації, яка загрожувала позиціям католицької церкви. Виховуючи молодь у дусі католицької віри та дисципліни, єзуїтські школи готували майбутніх захисників католицизму. Вчителі в цих школах не тільки навчали релігії, але й формували моральні якості учнів, виховували їх у дусі слухняності, поваги до церкви та моральних цінностей. Крім того, ці школи служили підготовкою для подальшого навчання в єзуїтських колегіях і семінаріях, де здібні учні могли здобувати глибші знання і стати частиною католицької інтелігенції.

Загалом, завдяки поширенню безкоштовної початкової освіти, єзуїтам вдалося зміцнити свій вплив на суспільство, особливо на нижчі соціальні верстви, і таким чином забезпечити підтримку католицькій церкві в умовах боротьби з протестантськими течіями [64, с. 45].

Єзуїти відіграли визначну роль у розвитку освіти під час Контрреформації, створюючи середні та вищі навчальні заклади, які поєднували освітні та релігійні цілі.

Середні школи, відомі як колегії, пропонували семирічний курс навчання, спрямований на всебічний розвиток учнів, що включав не лише академічну освіту, але й моральне виховання. Завдяки високим стандартам навчання та строгій дисципліні ці навчальні заклади здобули значний престиж, готуючи молодь до служби в церкві та суспільстві, а також формуючи духовних лідерів, які могли б ефективно протистояти протестантським ідеям [64, с. 56].

У навчальному процесі особлива увага приділялася вивченню мов, зокрема латинської, яка була основною мовою богословських, юридичних і філософських текстів. Учні також вивчали грецьку мову, що дозволяло їм звертатися до класичних творів та оригінальних текстів. Курс навчання охоплював риторику, логіку, філософію та теологію, що сприяло розвитку критичного мислення та ораторських навичок - необхідних для майбутніх проповідників і захисників католицької віри [69, с. 45].

Єзуїтські колегії стали важливими центрами освіти, які не лише забезпечували учнів академічними знаннями, але й формували у них моральні та етичні цінності. Завдяки своїй репутації та строгим стандартам навчання, ці заклади відіграли ключову роль у протистоянні протестантизму і підтримці католицьких цінностей у Європі [51, с. 207].

Вищі навчальні заклади, або семінарії, працювали з шестирічним терміном навчання та зазвичай мали інтернатний тип. Це сприяло тому, що учні могли зосередитися на навчанні та релігійному вихованні, формуючи глибоку духовність і відданість церкві. Семінарії виховали багато священників, які далі виконували важливі ролі в католицькій церкві та суспільстві [55, с. 235].

Основною метою єзуїтських навчальних закладів було підготувати освічених захисників католицької віри, які здатні ефективно протистояти протестантизму. Єзуїти використовували освітній процес як інструмент для зміцнення своїх позицій, формуючи молодь для участі в релігійних дискусіях і популяризації католицьких ідей. Завдяки своїй педагогічній методиці та розробленим програмам навчання, єзуїти створили потужну освітню мережу, яка значно вплинула на розвиток освіти в Європі в наступні століття [46, с. 83].

Єзуїти в епоху Контрреформації здійснили значний вплив на освітню систему в Європі, зокрема через залучення молоді з заможних родин до своїх навчальних закладів. Це прагнення обумовлювалося не лише бажанням формувати нове покоління освічених католиків, а й розумінням, що представники заможних класів можуть стати ефективними проповідниками католицької віри в суспільстві [50, с. 123].

Для залучення молоді з багатих родин єзуїти будували елегантні та функціональні шкільні будівлі. Ці будівлі відрізнялися простором, естетикою і відповідним обладнанням, що відповідало високим стандартам навчального процесу. У колегіях і семінаріях створювалися комфортні умови для проживання учнів, що включало комфортні спальні, бібліотеки, лабораторії, спортивні майданчики і каплиці. Все це мало на меті створити сприятливе

середовище для навчання та виховання, що заохочувало молодь залишатися у школі та активно брати участь у навчальному процесі [64, с. 89].

В рамках навчальної програми особлива увага приділялася формуванню моральних якостей: дисципліни, відповідальності, слухняності та поваги до авторитетів. Єзуїти вважали, що молоді люди, виховані в душі католицької віри, стануть вірними прихильниками церкви та її принципів у дорослому житті [55, с. 357].

Залучення заможних молодих людей до єзуїтських навчальних закладів також дозволяло створювати мережі впливу в суспільстві. Багаті родини, які надсилали своїх дітей до таких шкіл, ставали активними учасниками католицької спільноти, що зміцнювало позиції церкви в конкурентній боротьбі з протестантизмом. У такий спосіб єзуїти забезпечували популяризацію католицької віри серед впливових верств населення, формуючи в них відданість церкві та її цінностям.

Основним завданням єзуїтських шкіл в епоху Контрреформації було підготувати молодь до захисту і проповіді католицької віри, що стало особливо актуальним у контексті протистояння з протестантськими течіями. Єзуїти вважали, що освітня система має не лише навчати учнів знанням, але й виховувати їх у душі католицьких цінностей, що включало формування моральних та духовних якостей [64, с. 76].

Єзуїтські навчальні заклади впроваджували сувору релігійну дисципліну, що мала на меті виховання слухняності та поваги до авторитетів. Навчання зосереджувалося на вивченні релігійних текстів, таких як Біблія та катехізис, що дозволяло учням засвоїти основи християнської віри. Учні вивчали не лише догми, а й застосування християнських принципів у повсякденному житті. Особлива увага приділялася моральному вихованню, що включало формування чеснот, таких як справедливість, милосердя, терпіння та відданість.

Духовне виховання було ще одним важливим аспектом єзуїтських шкіл. Єзуїти використовували різноманітні методи, щоб заохочувати учнів до молитви, участі у таїнствах та духовних практиках. Це не лише допомагало

учням глибше усвідомити свою віру, але й формувало в них відданість католицькій церкві. Через регулярні духовні вправи, реколекції та катехізацію, єзуїти сприяли розвитку духовності у своїх вихованців.

Завдяки такій освітній програмі, єзуїтські школи ставали важливими осередками католицької ідеології. Випускники цих навчальних закладів ставали не лише священниками та проповідниками, але й впливовими діячами в суспільстві, здатними захищати католицькі цінності в різних сферах життя. Вони брали активну участь у дискусіях, поширювали католицькі ідеї та сприяли зміцненню позицій католицизму в умовах конкуренції з протестантизмом [48, с. 123].

У 1599 році єзуїти затвердили важливий статут своїх навчальних закладів, відомий як *Ratio Studiorum* (порядок навчання), який визначав організацію освіти в їхніх школах і колегіях. Цей документ діяв практично без змін до 1832 року і регулював всі аспекти шкільного життя - від змісту навчання до методів викладання [43, с. 81]

Документ визначав основні засади єзуїтської системи освіти. Так у структурі навчальних предметів в єзуїтських колегіях основна увага приділялася вивченню «сім вільних мистецтв», що включали граматику, риторику, логіку, арифметику, геометрію, музику та астрономію. Латинська мова була в пріоритеті, оскільки вона використовувалася в богословських, філософських і юридичних текстах. Грецька мова також була обов'язковою, що дозволяло учням читати класичні твори в оригіналі. Єзуїти врахували принципи гуманістичної педагогіки, яка наголошувала на важливості різностороннього навчання. Вони додали до програми граматики та риторики нові знання, зокрема з географії. Це свідчило про потребу в освічених людях, здатних адекватно реагувати на виклики свого часу [57, с. 200].

Під впливом гуманістичних ідей єзуїти створили курс «ерудиції», який включав загальноосвітні знання, що доповнювали основну навчальну програму. Це допомагало формувати всебічно розвинену особистість, готову до активного життя в суспільстві.

Єзуїти також усвідомлювали важливість фізичного виховання і включали до програми різні фізичні активності, такі як верхова їзда, ігри та фізичні вправи. Це сприяло зміцненню здоров'я учнів і розвитку їхньої витривалості, готуючи їх до можливих фізичних труднощів [39, с. 157].

Таким чином, Ratio Studiorum стало основою для єзуїтської освіти, поєднуючи релігійні, моральні та освітні цінності, які були ключовими для виховання молоді в епоху Контрреформації.

Вдалою організацією навчання в єзуїтських школах єзуїти домоглися від учнів міцного засвоєння знань, що стало важливим аспектом їхньої педагогічної практики. Основою цієї організації був чіткий розклад навчального дня та структурованість навчального року [48, с. 183]. Кожен навчальний день починався оглядом вивченого матеріалу за попередній день. Це не лише допомагало учням відновити пам'ять, але й забезпечувало зв'язок між новими і вже вивченими знаннями. Щосуботи проводилися повторні заняття, на яких студенти підбивали підсумки вивченого протягом тижня, а впродовж останнього місяця навчального року здійснювалося загальне повторення всіх тем, вивчених за рік. Така систематизація навчання сприяла кращому засвоєнню матеріалу і закріпленню знань.

Режим дня й навчального року передбачав чітку послідовність навчальних занять і відпочинку, включаючи перерви, свята та канікули. Це дозволяло учням не тільки зосередитися на навчанні, а й відпочити, що, в свою чергу, позитивно впливало на їхню продуктивність [39, с.145].

Важливим кроком у реформуванні навчального процесу була відмова від тілесних покарань, що відповідало вимогам гуманістичної педагогіки. Замість покарань до освітньо-виховного процесу була запроваджена система змагань і нагород для вихованців. Це сприяло створенню здорового конкурентного середовища в класах, яке мотивувало учнів до кращих результатів. Навіть у класі вчителі-єзуїти організовували уроки за принципом суперництва. Клас поділяли на дві частини, де учень з однієї частини відповідав на запитання вчителя, а його конкурент з іншої частини класу мав за завдання помічати та

виправляти всі помилки та неточності. Цей підхід не лише активізував участь учнів у навчальному процесі, але й розвивав критичне мислення та навички взаємодії.

Завдяки цій організації навчання єзуїти домоглися створення освітнього середовища, яке сприяло не тільки глибокому засвоєнню знань, але й формуванню важливих соціальних навичок, таких як комунікація, критичний аналіз та співпраця. Єзуїтські школи стали прикладом успішної педагогіки, яка поєднувала академічні досягнення з моральним вихованням і духовним розвитком учнів [55, с. 375].

Єзуїти усвідомлювали, що виховна роль вчителя є ключовою в освітньому процесі, тому вони впровадили систематичну підготовку педагогів, що стала важливим аспектом їхньої освітньої діяльності. Вони створили спеціалізовані програми навчання, які охоплювали теоретичні знання, практичні навички та моральні принципи, необхідні для виконання місії навчання і виховання. Зокрема, єзуїтські педагогічні програми включали курси з філософії, теології, риторики та методики викладання, що дозволяло вчителям розвивати не лише академічні, але й етичні цінності, необхідні для виховання свідомих і відповідальних громадян. Підготовка вчителів за єзуїтською системою акцентувала увагу на індивідуальному підході до кожного учня, розвиваючи їхні здібності та заохочуючи критичне мислення. Завдяки цьому, єзуїти змогли формувати висококваліфікованих педагогів, які здатні були не лише передавати знання, а й виховувати молодь у дусі католицьких цінностей і соціальної відповідальності [25, с. 234 -250].

У рамках підготовки вчителів акцент робився на вивченні класичної філософії освіти, що включало твори видатних мислителів, таких як Платон та Арістотель, а також гуманістів. Це дозволяло педагогам глибше зрозуміти основи виховання і навчання, а також шляхи розвитку учнівської особистості.

Практична підготовка також відіграла важливу роль. Майбутні вчителі проходили стажування в єзуїтських школах, що давало їм можливість спостерігати за навчальним процесом та активно долучатися до нього. Це

допомагало набути безпосереднього досвіду роботи з учнями і виявити найбільш ефективні методи викладання [64, с. 98].

Важливим елементом підготовки були моральні та етичні аспекти. Вчителі виховувалися у дусі католицьких цінностей, формуючи такі якості, як відповідальність, доброта і терпимість. Це підкреслювало, що вчителі повинні бути не лише кваліфікованими фахівцями, а й моральними авторитетами для своїх учнів [25, с. 188].

Методики викладання, які розвивалися у єзуїтських школах, включали інтерактивні техніки, обговорення та змагання, що стимулювало активну участь учнів у навчальному процесі. Вчителі навчалися впроваджувати ці методи, що сприяло більш глибокому розумінню матеріалу. Окрім того, єзуїти акцентували увагу на безперервному професійному розвитку педагогів, організовуючи конференції та семінари для обміну досвідом. Це дозволяло їм залишатися в курсі нових ідей і технологій у сфері освіти, що, у свою чергу, позитивно впливало на якість навчання.

Проте, як свідчать факти, і в єзуїтських, і в протестантських навчальних закладах предметом і метою виховання була не «людина взагалі», а член релігійної громади, «справжній» християнин. Традиції єзуїтських колегій істотно вплинули на розвиток педагогіки й шкільної справи в Новий час.

Таким чином, Єзуїтська система виховання, започаткована Ігнатієм Лойолою в контексті Контрреформації, стала великим інструментом відновлення Католицької церкви в умовах протестантського руху. Вона об'єднала інтелектуальний, моральний та релігійний аспекти освіти, створивши мережу шкіл, коледжів та університетів з високими стандартами навчання та дисципліни.

Основний акцент ставився на формуванні освіченої еліти, здатної захистити католицьку віру, через інтеграцію класичних предметів з релігійними науками. Безкоштовні початкові школи сприяли поширенню католицизму серед усіх верств населення, підвищуючи рівень освіти.

Крім того, важливу роль сприяло формуванню моральних якостей учнів, таких як відповідальність і повага до авторитету, що зміцнювало католицьку спільноту. Таким чином, єзуїти суттєво вплинули на розвиток освіти та протистояння протестантизму, залишивши яскравий слід у культурному та освітньому житті Європи.

Підводячи підсумки, можна стверджувати, що Реформація, що охопила Європу в XVI-XVII століттях, стала не лише релігійним, а й культурним і освітнім явищем, яке суттєво змінило погляди на освіту та педагогічну думку.

Спершу реформаційні ідеї сприяли популяризації навчання читанню та письму серед широких верств населення, останні протестанти акцентували увагу на особистому знайомстві з текстом Біблії. Це стало поштовим для розвитку грамотності, особливо в Німеччині та Швейцарії.

По-друге, ідеї гуманізму, що перепліталися з реформаційними прагненнями, сприяли зростанню інтересу до класичної освіти. Педагогічні концепції Мартіна Лютера та Жана Кальвіна акцентували важливість морального виховання на основі біблійних принципів, що змінило сприйняття освіти як важливого елемента формування особистості.

Також у цей період були створені перші протестантські школи, які реалізували ідеї доступної та якісної освіти для всіх. Освіта більше не вважалась привілеєм еліти; стала очевидною її доступність для всіх верств. Реформація заклала основи сучасної системи освіти, спираючись на ідеї рівності та доступності знань.

Крім того, в умовах реформаторських змін утверджувалися нові педагогічні підходи, що акцентували активність учнів у навчальному процесі. Замість традиційного запам'ятовування матеріалу учні заохочувалися до критичного мислення та самостійного аналізу, що сприяло розвитку освіти, відповідним потребам нової епохи.

ВИСНОВКИ

Таким чином, у ході дослідження ми дійшли наступних висновків.

Під Відродженням розуміють епоху культурного та ідеологічного розвитку, що тривала з XIV до XVI століття в Західній і Центральній Європі. Цей період характеризується значними досягненнями в науці, літературі та мистецтві. Відродження почалося в Італії в XIV столітті і поступово поширилося до Франції та інших країн.

Спочатку ця епоха сприймалася як звільнення від церковного впливу, розрив з середньовічним світоглядом, що базувався на релігійних і схоластичних принципах, та повернення до античної культури. Саме тому її називають «Відродженням» або «Ренесансом».

Основною ознакою культури цього періоду є гуманізм, який змінив погляд на світ і людину. Гуманізм відкинув середньовічну аскетичну доктрину та протиставив теології світську науку. У центрі уваги ставала людина, яка в ідеалі була життєрадісною, сильною духом і тілом, і мала право на земну радість і щастя. Ці ідеї стали основою нової світоглядної системи, яка формувала цінності і погляди того часу.

Ідеї гуманізму мали значний вплив на педагогіку того часу, яку називають гуманістичною педагогікою. Педагоги-гуманісти різко критикували середньовічну схоластичну систему освіти та пропонували нові підходи до виховання, які б розвивали людину як розумово, так і фізично, формуючи при цьому високі моральні якості.

Одним із ключових завдань гуманістів було ознайомлення учнів з найкращими творами латинських і грецьких авторів, Біблією та іншими джерелами в оригіналі, без викривлень, що були характерні для церкви. Багато гуманістів підкреслювали необхідність вивчення не лише історії та античної літератури, а й реальних знань, тому вони вважали важливими такі науки, як математика, астрономія, природознавство та географія. Також вони акцентували увагу на різних видах людської діяльності.

Гуманісти пропагували ідею гармонійного і всебічного розвитку особистості дитини, що відображало ідеал ренесансної людини. У душі античної педагогіки вони прагнули виховати здорове покоління, як тілом, так і духом. Цей підхід був важливим для формування нової освітньої системи, яка відповідала потребам суспільства того часу.

Гуманісти по-новому розглядали мету і завдання виховання, проголошуючи повагу до дитячої особистості. Вони заперечували сувору дисципліну та тілесні покарання, підкреслюючи важливість врахування особливостей дитячого віку. Це призвело до індивідуалізації навчання та виховання, що стало важливою складовою їх підходу.

У навчанні і вихованні гуманісти вважали необхідним формувати в дітей здатність активно мислити та самостійно пізнавати навколишній світ. Для цього навчальний процес повинен бути привабливим для дітей. Гуманісти пропонували починати навчання з ознайомлення з предметами, а потім переходити до слів, які їх описують. Факти мали передувати правилам, а спостереження – узагальненням. Широке використання прогулянок, екскурсій та ігор було важливим для розвитку пізнавальної активності учнів.

Крім того, багато гуманістів виступали за навчання рідною мовою, підкреслюючи, що це допоможе краще засвоїти матеріал. Вони також порушували питання про освіту жінок, визнаючи їх право навчатися у школах різних типів.

Хоча гуманізм не вніс кардинальних змін в освітньо-виховну практику, він справив значний вплив на педагогічну думку того часу. Це знайшло своє

відображення в поглядах та діяльності багатьох видатних мислителів, зокрема таких як Еразм Роттердамський, Франсуа Рабле, Мішель Монтень, Т. Мор, Т. Кампанелла, Вітторіно да Фельтре та інших.

Незважаючи на те, що педагогіка гуманізму мала певний вплив, освітня практика залишалася в основному середньовічною. Лише деякі гуманістичні школи вносили зміни. Міські школи продовжували існувати, і в більшості з них навчання проходило рідною мовою, забезпечуючи початкову освіту для дітей ремісників і торговців. Водночас з'являлися школи для дівчат, зазвичай приватні, але деякі з них були державними.

Реформація - це соціально-політичний рух, який охопив багато європейських країн у XVI столітті і був пов'язаний з боротьбою проти католицької церкви. Серед представників реформації були Ян Гус (Чехія), Мартін Лютер і Томас Мюнцер (Німеччина), Кальвін (Швейцарія). Реформація також вплинула на розвиток освіти і виховання молоді.

У Німеччині в XV - XVI століттях під впливом реформації гуманістична педагогіка набула вираженого філологічного характеру. Гуманісти виступали за глибоке вивчення латинської, грецької та навіть давньоєврейської мов для виявлення фальсифікацій у біблійних текстах і античній літературі, які здійснювали тодішні церковні діячі.

Реформація поклала початок новій течії в християнстві – протестантизму, який відкидав верховну владу папи римського та практику відпущення гріхів за гроші (торгівлю індульгенціями). Протестанти виступали за спрощення церковних обрядів і визнання священного письма єдиним джерелом віри. Вони також запровадили богослужіння рідною мовою, щоб люди могли зрозуміти священні тексти.

Реформація, соціально-політичний рух у XVI столітті, сприяла розвитку освіти та виховання. У Німеччині гуманістична педагогіка набула філологічного характеру, гуманісти акцентували увагу на вивченні класичних мов для кращого розуміння Біблії та античної літератури. Відкрита в 1528 році знаменита гімназія Штурма в Німеччині стала основою для класичної освіти, де

протягом 10 років вивчали тільки латинську та грецьку мови. Класичні гімназії стали типовими навчальними закладами в Європі.

Протестантизм, що виник під час реформації, заперечував владу папи римського та торгівлю індульгенціями, закликав до спрощення церковних обрядів і визнання священного письма єдиним джерелом віри. Протестанти запровадили богослужіння рідною мовою, що дозволило людям зрозуміти священне письмо. Багато протестантських громад, борючись проти католицької церкви, організовували свої школи, які забезпечували обов'язкову початкову освіту для дітей, навчання велося рідною мовою.

Контрреформація, реакція католицької церкви на реформацію, призвела до створення ордену єзуїтів, який заснував Ігнатій Лойола. Єзуїти створили систему виховання, спрямовану на підготовку активних прихильників католицизму. Вони не пропагували широку освіту для народу, а відкривали недоступні простим людям середні і вищі школи для дітей феодалної знаті.

Єзуїтські школи поділялися на колегіуми з 7 - річним терміном навчання, що відповідали гімназіям, і семінарії, прирівняні до університетів із 6 - річним терміном навчання. Ці школи були інтернатного типу і мали високий рівень чистоти і порядку. У навчанні приділялася велика увага фізичному розвитку, через заняття гімнастикою та іграми.

Методика навчання єзуїтів передбачала регулярне повторення матеріалу, що допомагало учням добре його засвоювати. Випускники єзуїтських колегіумів і семінарій відзначалися знанням логіки і риторики. Система заохочень і покарань формувала дух суперництва серед учнів.

Єзуїтське виховання підпорядковувало вихованців церкви, їхній моральний світогляд був позбавлений гуманістичних цінностей. Єзуїти використовували різні засоби для досягнення своїх цілей, а їхня виховна система мала реакційну роль у розвитку національних культур і релігій, не лише навчання академічним предметам, а й розвивали фізичну витривалість та навички. У цій школі панувала атмосфера гуманності та доброзичливості, де

тілесні покарання не застосовувалися, а виховання відбувалося через приклад наставників, які своїм життям втілювали гуманістичні ідеали.

Загалом епоха Відродження сприяла виникненню нових підходів у культурі та освіті, змінивши уявлення про роль людини в суспільстві й у світі. Це була доба значних наукових відкриттів і культурного збагачення, коли мислителі прагнули зруйнувати традиційні догми, що обмежували інтелектуальний розвиток, і зверталися до класичних джерел знання.

Гуманістичний рух, особливо в педагогіці, підкреслював важливість самостійного критичного мислення, індивідуального підходу до кожного учня та повагу до особистих інтересів і здібностей дітей. Одним із прикладів нових методів навчання стало використання прогулянок, ігор та екскурсій, що дозволяли дітям не лише запам'ятовувати матеріал, а й активно пізнавати світ. Це спонукало їх до розвитку спостережливості, допитливості та самостійного мислення.

Відродження також сприяло впровадженню рідної мови у навчальний процес. Це стало важливим кроком до демократизації освіти, оскільки тепер знання були доступнішими для ширшого кола людей, незалежно від їхнього соціального стану. Гуманісти активно виступали за освіту жінок, прагнучи розширити їхні можливості в суспільстві та підтримуючи рівноправність у доступі до знань.

Також важливим досягненням Відродження була підтримка вивчення природничих наук, що стало фундаментом для розвитку наукового методу. Знання, зокрема математики, астрономії та фізики, стали основою для майбутніх наукових відкриттів. Великі мислителі, як от Коперник, Галілей і Бруно, кинули виклик середньовічним теологічним поглядам на Всесвіт і розробили теорії, що поклали початок сучасній науці.

Таким чином, епоха Відродження і Реформації стала справжнім переломом у розвитку західноєвропейської культури та суспільства. Вона заклала основу для Нового часу, поєднавши досягнення античної мудрості з новими ідеями гуманізму і науковими відкриттями. Вказана епоха не лише

сприяла звільненню розуму від догм і стереотипів, але й підготувала ґрунт для подальших революційних змін у науці, політиці, філософії та мистецтві, які вже в XVII столітті вилилися в епоху Просвітництва.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Бобров С. М. Відродження і Реформація. К.: БВД, 2010. 200 с.
2. Бобров С. М. Історія педагогіки. К.: БВД, 2010. 170 с.
3. Бобахо В. А., Левикова С. И. Культурологія: Програма базового курсу, хрестоматія, словарь термінів. М.: ВД «Фаир-Пресс», 2000. 400 с.
4. Бокань В. А., Польовий Л. П. Історія культури України: Навч. посібн. К.: МАУП, 2001. – 2-ге вид., доп. 256 с.
5. Бродовська В. Й., Патрик І. П., Яблонко В. Я. Тлумачний словник психологічних термінів в українській мові: Словник. К.: ВД «Професіонал», 2005. 224 с.
6. Біблія як пам'ятка світової культури: Метод. рекомендації на допомогу вчителю літератури народів світу. Львів: ЛДУ ім. І. Франка, 1993. 56 с.
7. Бекон Ф. *Novum Organum* / пер. ю. Лавріненко. К.: «Наука», 1995. 256 с.
8. Білокінь І. Реформація та її вплив на розвиток освіти в Європі. К.: «Либідь», 2000. 192 с.
9. Буркгардт Я. Цивілізація епохи Відродження в Італії. К.: ВД «Основи», 1994. 464 с.
10. Вазарі Джорджо. Життя найславетніших живописців, скульпторів і архітекторів/пер. укр. Т. Гаврилець. К.: ВД «Основи», 1937. 516 с.
11. Васянович Г. П. Парус – свобода: Поезії в 3-х книгах. Книга 1. Львів: ВД «Сполом», 2020. 314 с.
12. Гриценко Т. Б., Гриценко С. П., Кондратюк А. ю. та ін. Культурологія / за ред. Т. Б. Гриценко. 2-ге вид. К.: Центр учбової літератури, 2009. 392 с.

- 13.Галілей Г. Діалог про дві найголовніші системи світу /пер. укр. А. Долгов; Редактор Д. Риндін.Київ: ВД «Ріх», 1632. 918 с.
- 14.Гіптерс З. В. Культурологічний словник-довідник. К.: ВД «Професіонал», 2006. 328 с.
- 15.Декарт Р. Медитації про першу філософію / Метафізичні медитації. Медитації I і II. / пер. на укр. Ю. Лавріненко. ВД. «Sententiae», 20(1) 2009. 192 с.
- 16.Джонсон Пол. Відродження: історія / пер. укр. І. Славінська. К.: ВД «Фоліо», 2000. 528 с.
- 17.Дзюба О. М. Еразм Роттердамський // Енциклопедія історії України: Т. 3: Е-Й / ред. кол.: В. А. Смолій та ін. К.: ВД «Наукова думка», 2005. 672 с.
- 18.Дюпюї Ф. Історія Франції / пер. І. С. Рябченко. К.: ВД «Либідь», 1994. 400 с.
- 19.Дюбі Ж. Філософія Монтеня. К.: ВД «Основи», 1995. 264 с.
- 20.Дженкінс С. Стисла історія Англії / пер. В. Горбатько. К.: КМ-Букс, 2023. 336 с.
- 21.Іванова В. Г. Історія педагогіки. К.: ВД «Либідь», 2002. 400 с.
- 22.Коваленко Л. І. Культура Відродження: Від античності до сучасності. К.: ВД «Науковий вісник», 2020.110 с.
- 23.Кант І. Відповідь на питання: що таке Просвітництво? Т.1. М.: БВД. 1994. 127 с.
- 24.Коваленко Ю. П. Єзуїтська педагогіка: історія і сучасність. К.: ВД «Либідь», 2003. 240 с.
- 25.Кіку В. А. Єзуїтські школи [Архівовано 9 квітня 2016 у Wayback Machine]. *Енциклопедія історії України* : у 10 т. / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. ; Інститут історії України НАН України . К .: ВД Наукова думка , 2005. Т. 3:Е - Й.672 с.
- 26.Лок Джон. Два трактати про правління / пер. з англ. п. Содомора. К.: ВД «Наш Формат», 2020. 312 с.

27. Левченко М. Г. Епоха Відродження: культура, освіта, гуманізм. — К.: ВД «Вища школа», 1997. 399 с.
28. Лютер М. Про свободу християнина. М.: ВД «Наука», 1987. 200 с.
29. Мотузко П. М. Гуманізм Відродження. К.: ВД «Либідь», 2008. 140 с.
30. Мор Т., Кампанелла, Т. Утопія. Місто сонця. К.: Видавництво художньої літератури «Дніпро», 1988. Серія «Вершини світового письменства». Том 63. 256 с.
31. Мартинюк О. О., Гісем О. В., Всесвітня історія: підручник для 8 класу загальноосвітніх навчальних закладів. Харків: ВД «Ранок», 2016. 256 с.
32. Ніцше Ф. Народження трагедії / пер. з нім. О. Фешовець // Фрідріх Ніцше. Повне зібрання творів. Т. 1. Л.: ВД «Астролябія», 2004. 350 с.
33. Пошукова О. В., та ін. Історія педагогіки: Навч.-метод. посібник. Вид. 4-те. К.: ВД «Центр учбової літератури», 2011. 190 с.
34. Попович М. В. Енциклопедія сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.]; НАН України, НТШ. К.: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2006.
35. Руссо Ж.-Ж. Про суспільну угоду, або Принципи політичного права / пер. з фр. О. Хома. К.: ВД «Порт-Рояль», 2001. 349 с.
36. Рабле Ф. Гаргантюа і Пантагрюель / пер. ю. Коваль. К.: ВД «Дніпро», 1991. 400 с.
37. Сухомлинський В. О. Педагогічна думка епохи Відродження. К.: ВД «Радянська школа», 1970. 174 с.
38. Середа А. В. Педагогіка епохи Відродження та Реформації. К.: ВД «КОНТУР», 2011. 312 с.
39. Середньовічна педагогіка. К.: ВД «Либідь», 2000. 304 с.
40. Сімоненко В. А. Філіп Меланхтон: Життя і діяльність. К.: ВД «Либідь», 2000. 192 с.

41. Сорочинська Н. М. Всесвітня історія : підручник для 8 кл. закладів загальної середньої освіти / Н. М. Сорочинська. Тернопіль: Навчальна книга - Богдан, 2021. 176 с.
42. Тойнбі А. Д. Дослідження історії [Текст]: скорочена версія томів VII-X / Д. Ч. Сомервелл; пер. В. Митрофанов, П. Таращук. Київ: ВД «Основи», 1995. 320 с.
43. Філоненко Н. Католицька освіта і Контрреформація. К.: «Наукова думка», 1998. 244 с.
44. Хлібовська Г. М., Наумчук О. В., Крижановська М. Є. Історія України: підручник для 8 класу закладів загальної середньої освіти. Тернопіль: Астон, 2021. 224 с.
45. Шмідт І. С. Наукова революція: 1543-1687. К.: ВД «Либідь», 2001. 208 с.
46. Шевченко, О. Історія освіти в Західній Європі. К.: ВД Либідь, 1998. 312 с.
47. Atwood, CD Theology of the Czech Brethren from Hus to Comenius. Pennsylvania State University Press: University Park 2009. 457 p. - https://openlibrary.org/works/OL8671802W/The_theology_of_the_Czech_Brethren_from_Hus_to_Comenius?edition=theologyofczechb0000atwo (дата звернення 18. 10. 2024)
48. Buckley Michael. The Catholic University as Promise and Project: Reflections in the Jesuit Idiom. USA.: Georgetown University Press, 1998. 253 p. https://repository.library.georgetown.edu/bitstream/handle/10822/551465/catholic-university-promise-project_1.pdf?sequence=4&isAllowed=y (дата звернення 20.09.2024).
49. Beard, Charles Austin, Robinson, James Harvey and Breasted, James Henry Essays in European History: From the Early Eighteenth Century to the Present Day. Boston: Ginn and Company, 1912. 854 p.- <https://archive.org/details/outlineseuropea00beargoog/page/482/mode/2up> (дата звернення 23.10.2024)
50. Duminuco, Vincent J. (ed.). The Jesuit Ratio Studiorum of 1599: Prospects for the 400th Anniversary. New York: Fordham University Press, 2000. 308 p.

51. Dunn H. G. Education and society in the Middle Ages and the Renaissance. Chicago: University of Chicago Press, 1990. 228 p.
52. Hombrich, E. Kh. History of art. 1st edition Phaidon Publishing House, 1950. 462 p. - https://openlibrary.org/books/OL6068991M/The_story_of_art. (дата звернення 23.10.2024)
53. Hey Peter. Enlightenment: Interpretation. The rise of modern paganism. New York: Alfred A. Knopf, 1967, - 800 p. <https://archive.org/details/enlightenmentint0000unse/page/n3/mode/2up> (дата звернення 20. 09.2024)
54. Haim, A. Brothers of a common life. London: Grand Rapids: Eerdmans. 1950, 222 p. <https://archive.org/details/brethrenofcommon0000hyma> (дата звернення 20. 09.2024)
55. Joseph Giber. The Jesuits: Their Spiritual Teaching and Practice. Translated by William J. Young, Chicago, 1972. 692 p.
56. Kors Alan Charles. Encyclopedia of Enlightenment (4 volumes). New York: Oxford University Press, 2003. 300 p.
57. Kueva E. P., Burn Sh. N., Bandy F. (eds.). Jesuit education and the classics. London: Cambridge Scholars, 2009. 242 p.
58. King, Margaret L. Renaissance Humanism: An Anthology of Sources Indianapolis: Hackett Publishing, 2014. 512 p.
59. Montaigne de Michel. Essays by Michel de Montaigne Complete. Edited by William Carew Hazley. London 2004. 1300 p.
60. Margaret D. K. Enlightenment: A Brief History with Documents. Boston: Bedford/St. Martin, 2001. 270 p.
61. Merriman John M. History of Europe since 1300. New York: WW Norton & Company, 1996. 800 p.
62. McGrath Alistair E. Reformation Thought: Introduction. Oxford: Blackwell Publishing, 1999. 320 p.
63. Newton I. Mathematical principles of natural philosophy. London: Principia, 1687. 464 p.

64. O'Malley, John W. *The Jesuits: A History from Ignatius to the Present*. Brussels: Rowman & Littlefield, 2014. 159 p.
65. Ozment Steven. *The Age of Reform, 1250-1550: An Intellectual and Religious History of the Late Middle Ages and Reformation Europe*. New Haven: Yale University Press, 1980. 388 p.
66. Ronald H. *Renaissance Humanism: Foundations, Forms, and Legacy*. T. 3. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1988. 300 p.
67. Roper, Lyndal. *Martin Luther: renegade and prophet*. London: The Bodley Head, 2016. 577 p.
68. Stevenson Ann K. *History of England*. London: Cambridge University Press, 2010. 488 p.
69. Shwickerath, Robert. *Jesuit education: its history and principles in the world of modern educational problems*. USA: VD «Kalvariya», 2001. 153 p.
70. Woodward William Harrison. *A Study of Education in the Renaissance, 1400-1600*. Cambridge: Cambridge University Press, 1906. 336 p. - <https://archive.org/details/studiesineducati0000wood/page/n9/mode/2up> (дата звернення 22. 09. 2024).